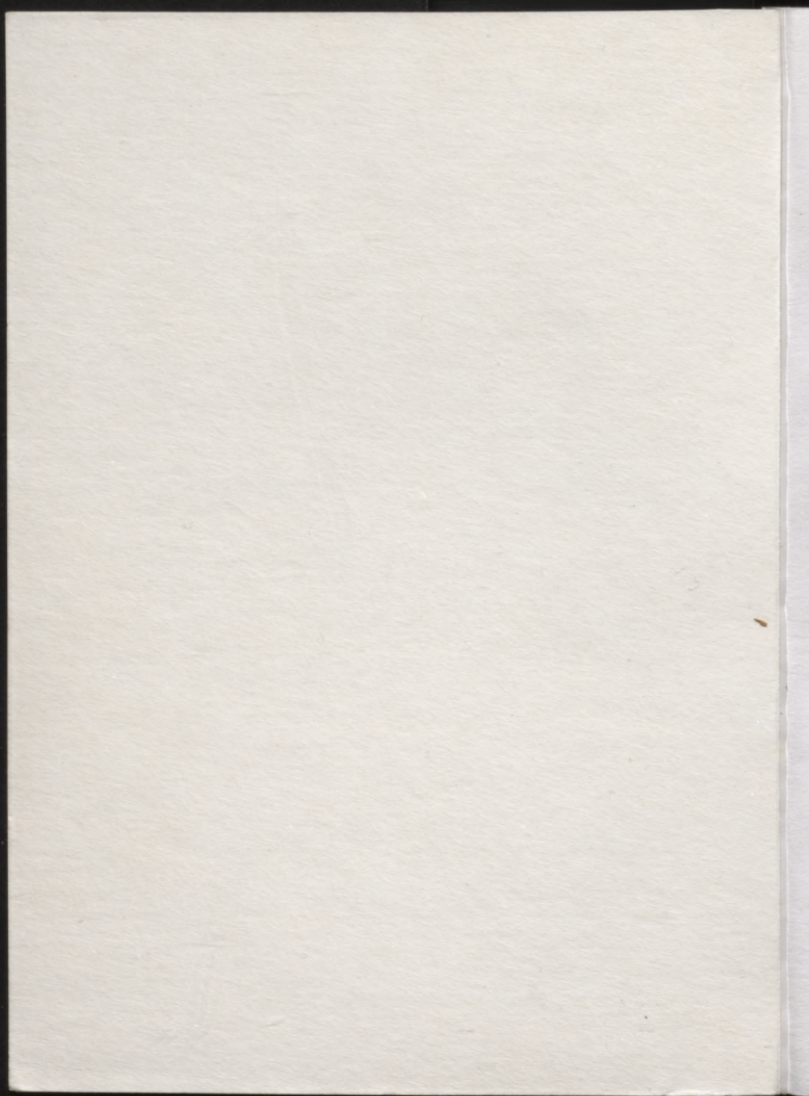

Latviešu valodas rokasgrāmata

Pareizrakstība
Valodas kultūra
Gramatika
Fonētika
Stilistika

2006-1
L 61

137131

L
81

Ceru, ka šī grāmata noderēs katram, kurš vēlas atkārtot skolā latviešu valodas stundās mācīto, lai sagatavotos kādam eksāmenam – skolā vai augstskolā, vai Latvijas Republikas pilsonības iegūšanai – vai arī lai sakoptu savu paša valodu.

Tajā konspektīvi – tabulās un shēmās – aplūkotas latviešu valodas sistēmas visas daļas, kā arī sniegta īsa informācija par atsevišķiem vispārīgās valodniecības jautājumiem.

Simbolā izmantotais saīsinājums NB! –
NOTA BENE! – tulkojumā no latīņu
valodas nozīmē: IEVĒRO LABI!

Labas sekmes!

Anita Romane

LEKSIKOLOĢIJA, LEKSIKOGRĀFIJA UN FRAZEOLOĢIJA

Latvijas Nacionālā

bibliotēka

0906054641

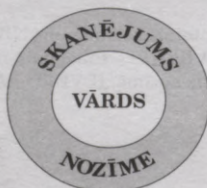
LEKSIKOLOĢIJAS UN LEKSIKAS JĒDZIENS

Leksika, leksikoloģija

Leksika – valodas, arī kāda cilvēka vārdu krājums.

Leksikoloģija – valodniecības nozare, kas pēta leksiku.

VĀRDS – VALODAS PAMATVIENĪBA

Vārda nozīme
(pēc izteiktā
jēdziena):

viennozīmīgi
vārdi

daudznozīmīgi
vārdi

Vārdam ir viena
nozīme, kas
uztverama,
neiesaistot
vārdu teikumā:

sals
oga
art

Vārdam ir vairākas
nozīmes, kas uztveramas
tikai kopā ar citiem vār-
diem:

viegla nasta
(‘tāda, kas maz sver’)
viegls darbs (‘tāds, kā
veikšanai nepiecie-
šams maz pūļu’)
viegla gaita
(‘plastiska, gracioza’)

Vārda nozīme (pēc tēlainības):	tiešā nozīme	pārnēstā nozīme
	nosauc parādību tieši, bez saistījuma ar citām parādībām: rūgtas zāles (‘tādas, kam piemīt asa, nepatīkama garša’) rūgtā tēja (‘tāda, kas nav saldināta’)	• nosauc parādību netieši, ar citu vārdu, • ir tikai daudznozīmīgiem vārdiem: rūgtā vilšanās (‘ļoti nepatīkama, sāpīga’)

SINONĪMI, ANTONĪMI, HOMONĪMI

Sinonīmi

vārdi ar tuvu vai pilnīgi vienādu nozīmi:

līt – gāzt, līnāt, smidzināt, rasot, miglot
upenes – *zustrenes*

Antonīmi

vārdi ar pretēju nozīmi:

mazs – *liels*
meli – *patiesība*

Homonīmi

- vārdi ar vienādu skanējumu un vienādu rakstījumu, bet ar dažādām nozīmēm:

dumpis (‘putns’) – *dumpis* (‘sacelšanās’, ‘troksnis’, ‘nemiens’)

- var sakrist dažādu vārdu atsevišķas formas (tās sauc par **homoformām**):

pasaka (lietvārds) – *pasaka* (darbības vārda forma)

VĀRDU KRĀJUMA DIFERENCIĀCIJA

VĀRDA EMOCIONĀLĀ UN STILISTISKĀ NOKRĀSA

Vispārlietojamie vārdi

vārdi, kurus lieto jebkurā tekstā vai sarunā visos valodas stilos:

māja, skaists, domāt

Vārdi ar īpašu stilistisku nokrāsu:

poētismi

paaugstināta stila vārdi, kas izraisa pozitīvas emocijas:

*daile
dardedze
dusēt*

sarun-valodas vārdi

vārdi, kurus lieto brīvā, neoficiālā sarunā, bet kas ir literārās valodas vārdi:

*skuķis
plikadīda
beša*

vienkārš-runas vārdi

vārdi, kuri neatbilst literārās valodas normām un izsaka krasi negatīvu vērtējumu:

*muldēt
zviegt
(‘smieties’)*

Vārdi ar emocionālu nokrāsu:

pozitīva nokrāsa

pozitīvs vērtējums izsaka cildinājumu, cieņu, labvēlību, maigumu:

*Es iemērcu **irkļus**
kā dzintarā...*

(J. Jaunsudrabiņš)

negatīva nokrāsa

negatīvs vērtējums izsaka nelabvēlību, nievājumu, nicinājumu, nosodījumu, necieņu, ironiju:

*"Cik ilgi tu vēl
muldēsi, Jurit?"
Filips vēsi jautāja.*

(A. Puriņš)

DAŽI LEKSIKAS SLĀŅI

Vecvārdi

vārdi, kas kādreiz bijuši parasti, bet ko tagad lieto reti vai vispār nelieto:

historismi

vārdi kļūst lieki, jo
zūd to apzīmētie
jēdzieni:

komjaunietis
muiža
klaušas

arhaismi

vārdus lieto reti, jo
to apzīmētos
jēdzienus nosauc
citos vārdos:
nēzdogs ('mutauts',
'kabalakats')
secen ('garām')

Vecvārdu lietojums

- daļliteratūrā:
 - senatnīga kolorita radišanai,
 - personāža valodā,
 - svinīguma pastiprināšanai dzejā,
 - labvēlīga humora izraisīšanai;
- historismi veido daļu no vēstures zinātnes terminoloģijas.

Jaunvārdi

- vārdi, kas rodas, lai apzīmētu jaunas parādības vai esošās nosauktu citā vārdā:

jaunvārdi

valodā nostipri-
nājušies vārdi, ko
tomēr izjūt kā
jaunumu:
tālrāde
datorsalikums

okazionālismi

individuāli jaundarinājumi,
kas tiek izmantoti tikai
attiecīgajā tekstā:
Reizēm mūsu jautrā mājā
kā pirms lietus saspringst viss:
Gaisu drusku saviļņodams,
*aizslid skumīgs **raudacis**.*
(M. Cielēna)

Jaunvārdu lietojums

- jaunu parādību, jēdzienu nosaukšanai;
- terminoloģijā;
- daiļliteratūrā izteiksmīgāku sinonīmu izvēlei.

Apvidvārdi

- vārdi, kurus lieto tikai kādā noteiktā apvidū,
- bagātina mūsdienu literāro valodu:

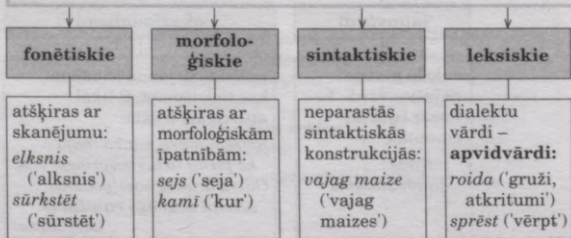
kartupelis – *rācenis* (Kurzemē, daļā Zemgales), *tupenis* (Vidzemes vidienē), *buļba* (Latgalē)
grozs – *ķocis* (Kurzemē)

Apvidvārdu lietojums

- sarunvalodā;
- daiļliteratūrā:
 - vides kolorīta radīšanai,
 - personāža valodā,
 - tādu parādību apzīmēšanai, kurām literārajā valodā trūkst atbilstoša vārda,
 - liecība par autora leksikas īpatnībām,
 - izloksne kopumā var tikt izmantota komikas radīšanai;
- terminu veidošanā.

Dialektismi

valodas parādības, kas raksturīgas noteiktam dialektam un atšķiras no literārās valodas:

Apvidvārdi bagātina literārās valodas vārdu krājumu, no fonētiskajiem un morfoloģiskajiem dialektismiem literārajā valodā vairās.

Aizguvumi –

vārdi, vārdu savienojumi, kas aizgūti no citām valodām.

internacionālismi

jeb **svešvārdi** – aizgūti vārdi, kas sastopami daudzās valodās:

no grieķu valodas – *alfabēts, ideja, koris, muzejs, teātris*;
no latīņu valodas – *autors, eksāmens, persona, republika, tabula*;
no franču valodas – *ģenerālis, aktieris, režisors, žanrs, moderns*.

barbarismi

nevēlami aizguvumi, kaut gan valodā ir vārdi attiecīgo jēdzienu apzīmēšanai:

no vācu valodas – *deķis* ('sega'), *beņķis* ('sols'), *brūte* ('ligava'), *plinte* ('šautene');
no krievu valodas – *žuļiks* ('blēdis'), *dvorņiks* ('sētnieks'), *gruzoviks* ('smagā automašīna');
no angļu valodas – *supermārkets* ('lielveikals').

Internacionālismu lietojums

- zinātniskajā stilā;
- terminoloģijā;
- daiļliteratūrā:
 - svinīguma radīšanai,
 - komikas radīšanai neatbilstošā kontekstā.

Barbarismu lietojums:

- sarunvalodā;
- daiļliteratūrā:
 - vides kolorīta raksturošanai,
 - komikas radīšanai,
 - personāža raksturošanai valodā.

Termini

precīzi, viennozīmīgi vārdi, kas apzīmē kādas zinātnes nozares jēdzienus:

gramatika, fonētika, leksikoloģija (valodniecības termini)

Profesionālismi

vārdi, kurus lieto kādas noteiktas profesijas pārstāvji savā darbā ikdienas sarunās:

zvejniecībā – *linums* ('zvejas tīkla audums'), *kārba* ('liela laiva ar platu dibenu'), *tarāt* ('izlasīt zivis no tīkla')

Terminu lietojums

zinātniskajā un tehniskajā literatūrā.

Profesionālismu lietojums

- sarunvalodā;
- daiļliteratūrā:
 - vides kolorīta radišanai,
 - personāža valodā.

Žargonismi

- kropli, neliterāri, bieži aizgūti vārdi ar izteiktu negatīvu nokrāsu, ko lieto noteikti sabiedrības slāņi un kas liecina par zemu valodas kultūru;
- **žargons** – kropļotas valodas paveids, dažreiz – tikai īpaša runas maniere ('ir skolēnu, studentu, karavīru, cietumnieku u.tml. žargons):

učene ('skolotāja'), *mutere* ('māte'), *bastot* ('bēgt'), *šancēt* ('strādāt')

Žargonismu lietojums

- sarunvalodā;
- daiļliteratūrā:
 - vides kolorīta raksturošanai,
 - personāža valodā,
 - komikas radišanai.

FRAZEOLŌĢIJA UN FRAZEOLŌĢISMI

Frazeoloģija –

valodniecības nozare, kas pēta frazeoloģismus.

Frazeoloģismi

- tradicionāli vārdu savienojumi, kuru nozīme nav līdzīga atsevišķu vārdu nozīmei;
- dara valodu emocionāli un stilistiski ekspresīvu

idiomas

frazeoloģismi, kuru nozīme neizriet no atsevišķo vārdu nozīmes:

celt āzi par dārznieku
(‘uzticēt atbildīgu pienākumu neprašam’)
pūst pilites (‘melot’)

frazēmas

frazeoloģismi, kuros kāds no atsevišķajiem vārdiem saglabā savu leksisko nozīmi:

zili brīnumi
(‘lieli brīnumi’)
barga nauda
(‘daudz naudas’)

Frazeoloģismu nozīmes

viena nozīme

pa galvu pa kaklu
(‘ļoti steigties’),
ar gariem zobiem
(‘negribīgi’)

vairākas nozīmes

uz pēdām –
1) tūlīt, nekavējoties,
2) sekot ļoti tuvu aiz muguras, neatkāpjoties

varianti

zili
debesu } *brīnumi*
Dieva
(‘lieli brīnumi’)

Frazeoloģismi **nav**

- **sakāmvārdi** (*Mazs cinitis gāž lielu vezumu.*),
- **aforismi** (*Melns melnu slēpj.* – R. Kaudzīte),
- **spārnoti izteicieni** (*Nota bene!* [Lat.] – *Ievēro labi!*).

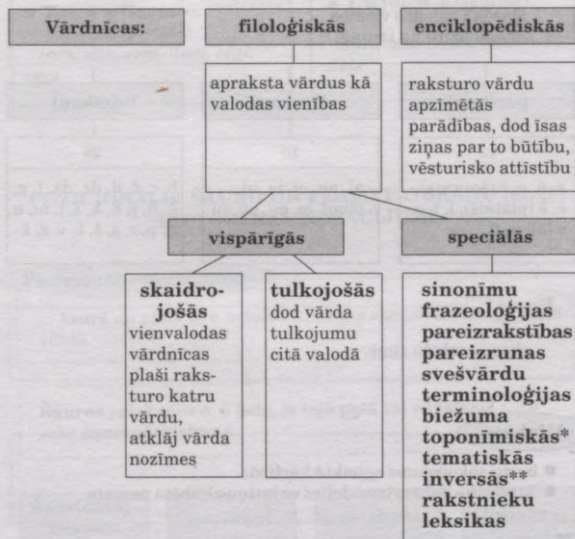
Tiem ir savs idejiskais saturs, tie pauž kādu atziņu,

bet **frazeoloģismi** ir valodas vienības, kas izsaka kādu nozīmi un ir teikuma būvmateriāls.

LEKSIKOGRĀFIJAS JĒDZIENS. VĀRDNĪCU IEDALĪJUMS

Leksikogrāfija

zinātne par kādas valodas vārdu krājuma sistematizēšanu, analīzi un aprakstīšanu vārdnīcā.

* *Toponīmiskās vārdnīcas* – vietvārdu vārdnīcas.

** *Inversās (apgrieztās) vārdnīcas* – vārdus kārtot alfabēta secībā pēc vārda pēdējā burtā.

FONĒTIKA

VALODAS SKAŅAS, BURTĻI. BURTU NOSAUKUMI

Skaņa

Mazākā valodas vienība.
Skaņu dzird un izrunā.

patskaņi	divskaņi	līdzskaņi
12	10	26
a, ā, e, ē (šaurais), e, ē (platais), i, ī, o, o [ō], u, ū	ai, au, ei, ie, ui, o[uo], oi, eu, ou, iu	b, c, č, d, dz, dž, f, g, ģ, h, j, k, ķ, l, ļ, m, n, ņ, p, r, s, š, t, v, z, ž

Burts

skaņas rakstu zīme.

Alfabēts

- burtu sakopojums noteiktā kārtībā;
- latviešu alfabēts izveidojies uz latīņu alfabēta pamata.

33 burti

Aa, Āa, Bb, Cc, Čč, Dd, Ee, Ēē, Ff, Gg, Ģģ, Hh, Ii, Īi, Jj, Kk, Ķķ, Ll,
Ļļ, Mm, Nn, Ņņ, Oo, Pp, Rr, Ss, Šš, Tt, Uu, Ūū, Vv, Zz, Žž

PATSKAŅI, TO IEDALĪJUMS

Patskaņi –

valodas skaņas, ko runā, gaisam brīvi plūstot caur mutes dobumu.

isie	garie
a i o u e (šaurais), e (platais) <i>zars, zils, soja, durt, segt,</i> <i>vecs</i>	ā ī ō [ō] ū ē (šaurais) ē (platais) <i>bārt, mīts, mols, sūkt, mēs,</i> <i>dēls</i>

POZICIONĀLIE ŠAURO UN PLATO PATSKAŅU [e], [ē]
LIETOŠANAS NOSACĪJUMI

Pozicionālie nosacījumi –

šaurā un platā e, ē lietošanu nosaka skaņas atrašanās vieta vārdā.

Šauros patskaņus e, ē lieto, ja tajā pašā vai nākamajā zilbē seko šaurinātājskaņa.

Šaurinātāj- skaņas:	patskaņi	divskaņi	līdzskaņi
	i ī e ē (šaurie) <i>dz[e]nis</i> <i>z[²e]¹me</i>	ie ei <i>pav[ei]diens</i> <i>[e]glei</i>	j k g l ņ š ž č dž <i>c[e]lš</i> <i>s[ē]not</i>

Ja vārdā ir divi patskaņi **e** vai **ē**, tad skaņas skaita no vārda beigām.

^{2.} ^{1.}
v[**e**]d[**e**]klis

1.e – šaurs, jo seko šaurinātājskaņa **i**.

2.ē – šaurs, jo seko šaurinātājskaņa **e**.

Platos patskaņus **e**, **ē** lieto, ja tajā pašā vai nākamajā zilbē neseko šaurinātājskaņas:

*el**pa**, tē**ra**uds*

Izņēmums: *pretoties* – izrunā **šauri** pamatvārda *preti* ietekmē.

NEPOZICIONĀLIE ŠAURO UN PLATO PATSKAŅU [e], [ē] LIETOŠANAS NOSACĪJUMI ATKARĪBĀ NO VĀRDA FORMAS, CILMES UN SASTĀVA

Nepozicionālie nosacījumi –

šaurā un platā **e**, **ē** lietošanu nosaka vārda sastāvs, cilme vai gramatiskā forma.

Šaurie patskaņi:

daudzos vienzilbes vārdos

es, vēl

priedēkļos *ne-, bez-, pēc-, pret-*

nedarbs, pēcēvārds

Izņēmums: *neesmu* – sekojošā platā *e* ietekmē izrunā rodas plata gara *ē* skaņa.

galotnēs

upe, maize

daudzos internacionālismos

sezona, melodija

2. un 5. deklinācijas lietvārdos,
kam saknes beigās **-r-**

vāvere, teteris

2. deklinācijas lietvārdos, kas beidzas ar **-s**

zibens, akmens

6. deklinācijas lietvārdos

klēts, dzelzs

salikteņu 1. daļā, ja vārdā ārpus
salikteņa ir šaurais **e**, *ē*

*ūdensroze,
dzelzsbetons*

Izņēmumi: senī salikteņi, kuros **e**, *ē* izrunu salikteņu 1. daļā ietekmējušas šaurinātājas skaņas:

*sestdiena, svētdiena, vectētiņš, Svētdiems,
žēlsirdīgs*

darbības vārda nenoteiksmē, ja nav piedēkļu -a- , -ā- , -o-	<i>nest, redzēt</i>
to 1. konjugācijas darbības vārdu tagadnē, kuru sakne beidzas ar r	<i>dzeru, beru</i>
1. konjugācijas darbības vārdu pagātnē	<i>nesu, ēdu</i>
1. konjugācijas darbības vārdu tagadnes vsk. 2. personā	<i>(tu) nes, ved</i>

Platie patskaņi:

1. deklinācijas lietvārdos un īpašības vārdos, divdabjos, kurus loka pēc 1. deklinācijas lietvārdu parauga	<i>dēls, vecs, redzēts</i>
salikteņu 1. daļā, ja plato e , ē izrunā ārpus salikteņa (izņemot <i>sestdiena</i> , <i>svētdiena</i> , <i>vectētiņš</i>)	<i>bērnudārzs, Vecrīga, Ventspils</i>
apstākļa vārdos, kas radušies no īpašības vārdiem	<i>lēni, ērti</i>
I konjugācijas un III konjugācijas 2. grupas darbības vārdu vienkāršās tagadnes 3. personā	<i>(viņš) nes, redz, peld</i>
daudzskaitļa ģenitīvā šādos vārdos:	<i>Cēsu, debesu, dzelzu</i>

Varianti: vārdos *debesu*, *Cēsu*, *egļaine*, *akmenājs*, *ēglēns* pieļaujama arī šaura **e**, **ē** izruna.

atsevišķos internacionālismos

*nervs, herbārijs,
verbs, persona,
koncerts*

ģermāniskos īpašvārdos divskanī ei

*Heine, Leipciga,
Veidenbaums*

Varianti: ģermāniskos īpašvārdos divskanī ei var izrunāt arī šauro e.

DIVSKAŅI. LITERĀRĀS VALODAS NORMAS SKAŅU [o], [ō] UN [uo] IZRUNĀ

Divskaņi

ai au ei ie ui o[uo] oi eu ou iu

*maijs, taure, meita, siers, puika, sols, koijots, Seula, džouls,
skriukšķēt*

O lietošana

Patskanis o

īsais o

- aizgūtos vārdos (bieži vārda saknē):
*oforts
olimpiāde
orhideja
ortogrāfija*
- atsevišķos vietvārdos:
*Kolka
Zolitūde
Ulbroka*
- atsevišķos uzvārdos:
*Poruks
Doku Atis*

garais o [ō]

- aizgūtos vārdos (bieži vārda beigu daļā):
*žetons
metode
ciklons
lektors
kuriozs*

**Latvijas Nacionālā
bibliotēka**

0306054671

Dīvskanis o [uo]

- latviskas cilmes un senos aizgūtos vārdos:

*doma**ola**soma**klejot**skola**vagons*

- daudzos vietvārdos:

*Ēdole**Aloja**Mežotne**Ogre**Madona**Otaņķi**Roja*

- uzvārdos:

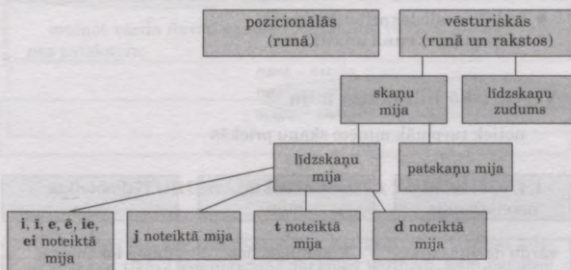
Barons**Varianti:**

- atsevišķos vārdos

*balkons**balons**citrons*garš patskanis **o** vai dīvskanis **o****LĪDZSKAŅI, TO IEDALĪJUMS PĒC SKANĪGUMA UN BALSĪGUMA****Līdzskaņi**

	troksneņi	skaneņi
balsīgie	b d dz dž g ģ z ž v j <i>bads, dzīve, džudo, zāģis, deja</i>	m n ņ l ģ r <i>nams, Laura, ļauns</i>
nebalsīgie	troksneņi	
	p t c č k ķ s š f h <i>pats, cik, čukstēt, ķepa, šefs, hektārs</i>	

SKAŅU PĀRMAIŅAS

POZICIONĀLĀS SKAŅU PĀRMAIŅAS

- skaņas izruna atkarīga no skaņas atrašanās vietas jeb pozīcijas;
- atspoguļojas tikai **runā**

balsīgie līdzskaņi nebalsīgo priekšā
izrunā kļūst nebalsīgi

izsaukt draugs
 $z \rightarrow s \quad g \rightarrow k$

nebalsīgie līdzskaņi balsīgo priekšā
izrunā kļūst balsīgi

apziņa atbildēt
 $p \rightarrow b \quad t \rightarrow d$

līdzskaņi **-ts, -ds** izrunā saplūst un kļūst par **c**

pats sirds
 $ts \rightarrow c \quad ds \rightarrow c$

līdzskaņi **-žs, -šs** izrunā saplūst un kļūst par **š**

mežs ašs
 $žs \rightarrow š \quad šs \rightarrow š$

līdzskanis **v**, ja tas atrodas vienā zilbē ar īsu iepriekšējo patskani, izrunā kļūst par **u**

ziņš savs
 $v \rightarrow u$

līdzskanis **j**, ja tas atrodas vienā zilbē ar īsu iepriekšējo patskani, izrunā kļūst par **i**

dzejnieks muzejs
 $j \rightarrow i$

VĒSTURISKĀS SKAŅU MIJAS

- radušās valodas attīstības gaitā;
- atspoguļojas **runā** un **rakstos**

Vēsturiskā līdzskaņu mija

notiek turpmāk minēto skaņu priekšā

i, ī, e, ē, ie, ei noteiktā mija	t noteiktā mija	d noteiktā mija
vārdu darināšanā un darbības vārdu locīšanā	1. konjugācijas darbības vārdu nenoteiksmē	daļēji lokāmajos divdabjos
g → ģ g → dz k → ķ k → c	t > s d > s	t > z d > z
zīrgs – zirģelis vanags – vanadžis mūks – mūķene cilvēks – cilvēce	meta – mest pagātne – neno- teiksme veda – vest pagātne – neno- teiksme	meta – mezdams pagātne – divdabis veda – vezdams pagātne – divdabis

j noteiktā mija

2., 5., 6. deklinācijas lietvārdu locīšanā un darbības vārdu tagadnē			
c → ģ lācis – lāči	t → š bite – bišu	sl → šļ šķerslis –	
dz → dz dadzis –	d → ž briedis –	šķersļi	
dadži	brieži	zl → žļ zizlis –	
l → ļ cālis – cāļi	p → pj ziepes –	zižļi	
n → ņ dzenis –	biepju	sn → šņ alksnis –	
dzeņi	gulbis –	alkšņi	
s → š lasis – laši	gulbji	zn → žņ zvaigzne –	
z → ž vēzis – vēži	m → mj kurmis –	zvaigžņu	
	kurmji	ln → ļņ vilnis –	
	v → vj zivis –	viļņu	
	zivju		

Vēsturiskā patskaņu mija

mainot vārda formu vai darinot jaunus vārdus, mainās saknes patskanis:

nest – nasta

rakt – roku

stiga – staigāt

VĒSTURISKAIS LĪDZSKAŅA ZUDUMS

Piedēkļa **-st-** un izskaņas **-šana** priekšā saknes beigu līdzskanis zūd tiem I konjugācijas darbības vārdiem, kam pagātnē sakne beidzas ar **t, d, s, z**:

lūza – lū~~z~~ + -st = lūst

plūda – plū~~d~~ + -šana = plūšana

VĀRDA UZSVARS UN ZILBE

Zilbe

- vārda daļa vai vesels vārds, ko izrunā ar vienu mutes vērienu;
- zilbi var veidot patskanis vai divskanis viens pats vai kopā ar vienu vai vairākiem līdzskaņiem:

a-la, au-zas, mā-ja, stabs, a-ve-ne, strād-nieks

Vārda uzsvars

- vienas zilbes skaļāka vai augstāka izruna vairākzilbju vārdā;
- latviešu valodā parasti uzsvērtā pirmā zilbe:

**vasara, *cilvēks, *zaķis*

uzsvars otrajā zīlē

- vietniekvārdos un apstākļa vārdos ar priedēkli **ne-**:
ne'kas, ne'kad, ne'kur;
- īpašības vai apstākļa vārdu vispārākajā pakāpē:
vis'labākais, vis'labāk;
- saliktajos skaitļa vārdos ar **pus-**:
pus'otra, pus'divi;
- atsevišķos vārdos:
ar'vien, pa'visam, klu'sītiņām, lē'nītiņām, pa'tiesi;
- reizēm emocionālā runā:
iet galvu pa'cēlis, lūpu uz'metis

uzsvars trešajā zīlē

- ļoti reti:
paklu'sītiņām, pavieg'lītiņām

Garākos vārdos

bez galvenā uzsvara var būt arī palīguzsvars:

'meitenīte

Citvalodu cilmes īpašvārdos

uzsver

- pirmo zīli vai to zīli, kas uzsvēta oriģinālvalodā:
Dosto'jevskis vai *'Dostojevskis;*
- nelokāmos īpašvārdos – to zīli, kas uzsvēta oriģinālvalodā:
Di'mā, Zo'lā, An'ri

Lokāmos citvalodu cilmes īpašvārdos, kam oriģinālvalodā uzsvēta pēdējā zīle, latviešu valodā uzsver **tikai** pirmo zīli:

'Romans, 'Ivans, 'Ivanovs

ZILBES INTONĀCIJA

Vārda garās zilbes īpatnēja izruna, mainot balss augstumu un skaļumu

stieptā	lauztā	krietošā
~ zilbi izrunā gari un lidzeni, vienādā stiprumā no izrunas sākuma līdz beigām <i>māte</i> <i>tīlts</i> <i>laūks</i>	^ zilbi izrunā ar balss pacēlumu un nolaidumu toņa skaļuma un augstuma ziņā <i>dēls</i> <i>lauzt</i> <i>celt</i>	` zilbi izrunājot, toņa augstums un skaļums pakāpeniski krītas <i>lūgt</i> <i>āita</i> <i>dzēlzs</i>

Garās zilbēs ir

- garš patskanis:
māja;
- divskanis:
aita;
- īss patskanis un kāds no līdzskaņiem **l, ļ, m, n, ņ, r:**
celt

Mūsdienās trīs pamatintonācijas šķir tikai vienā vidusizlokšņu daļā, lielākajā izlokšņu daļā ir divas intonācijas:

stieptā un krietošā vai lauztā

nestieptā

VĀRDA DALĪŠANA PĀRNEŠANAI JAUNĀ RINDĀ

Nedala

vienzilbes vārdus

*vads**suns*neatdala vienu patskani
vai divskani **o***ezis**oga*

Dala,

ievērojot vārdu sastāvu

atdala
priedēkļus:*ne-spēks**ie-nākt**pa-celt*

atdala izskaņas:

*-dams – mez-dams**-nieks – med-nieks**-nīca – vies-nīca**-šana – pirk-šana**-šanās – smie-šanās**-tala – birz-tala**-tava – lasi-tava**-tuve – brauk-tuve**-tājs – ogo-tājs*salikteņus dala
pa sastāvdaļām:*vien-pa-dsmit**purv-mala**gald-sega**kakl-auts**nakts-krekls*

Dala,

ievērojot līdzskaņu skaitu starp patskaņiem vai divskaņiem

0 + 1

bi-te

1 + 1

lap-sa

1 + 2 vai 2 + 1

rak-stīt vai
raks-tīt

2 + 2

zvirg-zdi

VĀRDU SAĪSINĀŠANA

atmet vārda
beigu daļu,
sākot ar
patskani vai
divskani
(neatmet
galotni vien):
*skolnieks –
skoln.*

atstāj tikai
pirmos
līdzskaņu
burtus:
stunda – st.

lieto lielos
sākumburtus
(abreviatūras)
saliktu
nosaukumu
aizstāšanai:

*Latvijas
Republika –
LR*

saliktoņos
atstāj vismaz
vienu
līdzskaņa
burtu no
pēdējā vārda
saknes:
*vietniek-
vārds –
vietniekv.
īpašvārds –
īpašv.*

Daži saīsinājumi

tradicionāli
saīsinājumi

t.i. – tas ir
u.c. – un citi
u.tml. – un
tamlīdzīgi
utt. – un tā tālāk
sk. – skaties!
sal. – salīdzini!
lpp. – lappuse
t.s. – tā sauktais
resp. – respektīvi
piem. – piemēram
vsk. vai *viensk.* –
vienskaitlis
dsk. vai *daudzsk.* –
daudzskaitlis
pers. – persona
g. – gads
gs. – gadsimts
š.g. – šā gada
m.ē. – mūsu ēras
p.m.ē. – pirms
mūsu ēras
plkst. – pulksten
nr. vai *Nr.* – numurs

mērvienību
nosaukumi

mm – milimetrs
cm – centimetrs
dm – decimetrs
m – metrs
km – kilometrs
g – grams
mg – miligramms
kg – kilograms
cnt – centners
t – tonna
s – sekunde
min – minūte
h – stunda
a – ārs
ha – hektārs
l – litrs
hl – hektolitrs
Ls – lats

abreviatūras

LU – Latvijas
Universitāte
RTU – Rīgas
Tehniskā
universitāte
LOK – Latvijas
Olimpiskā
komiteja
ANO – Apvienoto
Nāciju
Organizācija

VĀRDDARINĀŠANA, MORFOLOĢIJA UN ORTOGRĀFIJA

VĀRDA SASTĀVS

celms			
priedēklis	sakne	piedēklis	galotne
		izskaņa	

ap-

-kop-

-ēj-
✓

-a
)

uz-

-rakst-

-ī-
✓

-t
)

priedēklis	sakne	piedēklis	galotne
vārda daļa saknes priekšā (var būt vairāki)	vārda daļa, kas kopīga radniecīgu vārdu saimei	vārda daļa starp sakni un galotni (var būt vairāki)	aiz saknes un piedēkļiem esošā vārda daļa, kas, vārdu lokot, mainās
~~~~~	_____	✓	)

celms
vārda daļa bez galotnes

izskaņa
piedēklis un galotne

**Ja vārdā ir vairāki piedēkļi, izskaņa ir tikai
pēdējais piedēklis un galotne:**

skolotājs

izskaņa

Pirmatnīgiem vārdiem

ir tikai sakne un galotne vai tikai sakne:

aug

zeme

Atvasinātiem vārdiem

bez saknes un galotnes ir arī **priedēklis** un **piebēklis** (var būt tikai priedēklis vai tikai piebēklis):

nezāle

bezpajumtnieks

Saliktenis

- vienā vārdā apvienoti divi vai vairāki patstāvīgi vārdi;
- salikteniem ir **vairākas saknes**:

mežsargs

saldskābmaize

VĀRDDARINĀŠANAS GALVENIE PAŅĒMIENI**Jaunu vārdu
darināšana**

ar priedēkli	ar galotni
balss – at balss acs – uz acs drošs – ned rošs likt – ap likt	ciets – ci ete cilvēks – ci lvēce skābs – skā be augš – aud ze
ar izskaņu	darinot salikteni
siets – siet īšs draugs – draudzība zaļš – zaļ gans cept – cept uve	diena un nakts – dienn akts ābeļu dārzs – ābeļ dārzs gaiši zils – gaiš zils

VĀRDU GRUPĒŠANA VĀRDU ŠĶIRĀS.
PATSTĀVĪGIE VĀRDI, PALĪGVĀRDI
UN IZSAUKSMES VĀRDI

Patstāvīgi vārdi	lietvārdi	<i>māja</i>
	īpašības vārdi	<i>labs</i>
	skaitļa vārdi	<i>viens</i>
	vietniekvārdi	<i>es</i>
	darbības vārdi	<i>lasīt</i>
	apstākļa vārdi	<i>sen</i>
Palīgvērdi	prievārdi	<i>uz</i>
	saikļi	<i>un</i>
	partikulas	<i>pat</i>
—	izsaukmes vārdi	<i>ai!</i>
	lokāmi vārdi	nelokāmi vārdi

LIETVĀRDS

- vārdi ar priekšmetiskuma nozīmi, kas apzīmē dzīvas būtnes, priekšmetus, parādības, domu priekšmetus;
- patstāvīgi, lokāmi vārdi:

zēns, galds, pērkons, uzticība

sugas vārdi	īpašvārdi
nosauc jebkuru dzīvu būtni, priekš- metu, parādību, domu priekšmetu:	nosauc konkrētu dzīvu būtni, priekš- metu, parādību, domu priekšmetu:
<i>meitene galds pilsēta lietus mīlestība</i>	<i>Līva Gauja Rīga Ziemassvētki</i>

ĪPAŠVĀRDU UN SALIKTU NOSAUKUMU PAREIZRAKSTĪBA

Īpašvārdi

cilvēku vārdi, uzvārdi, pseidonīmi	<i>Kristaps, Līpa, Rainis</i>
dzīvnieku vārdi	<i>Duksis, Minka</i>
dievu un dievību vārdi, mitoloģisko būtņu nosaukumi	<i>Dievs, Vējamāte</i>
debess ķermeņu nosaukumi	<i>Zeme, Venera</i>
ģeogrāfiskie nosaukumi	<i>Cēsis, Daugava, Gaiziņš</i>
svētku un svinamu dienu nosaukumi	<i>Ziemassvētki</i>

Īpašvārdu rakstība

lielais sākumburts

Liekami pēdiņās

laikrakstu un žurnālu nosaukumi

žurnāls "Santa"

grāmatu, mākslas darbu nosaukumi

romāns "Slēptuve"

rūpnīcu, uzņēmumu, banku, klubu,
biedrību, savienību, partiju,
veikalu nosaukumi

komercbanka "Olimpija"

transporta līdzekļu nosaukumi

motocikls "Delta"

šķirņu nosaukumi

konfekte "Rīts"

SALIKTO NOSAUKUMU RAKSTĪBA**Katrs patstāvīgais vārds
ar lielo sākumburtu**

valstu nosaukumos

Latvijas Republika
Amerikas Savienotās
Valstis

augstāko valsts iestāžu nosaukumos

Latvijas Republikas
Saeima, bet Ministru
kabinets

starptautisko organizāciju nosaukumos

Apvienoto Nāciju
Organizācija
Eiropas Savienība

ģeogrāfiskajos nosaukumos, ja katrs
vārds ir īpašvārds

Lielie Kangari

zvaigznāju nosaukumos

Lielie Greizie Rati

laikrakstu un žurnālu nosaukumos

"Vakara Ziņas"

pseidonīmos un pievārdos

Rutku Tēvs

**Pirmais vārds ar lielo
sākumburtu**

organizāciju, iestāžu, firmu,
saimniecību nosaukumos

*Arodbiedrību
centrālā padome*

goda un atbalvojumu nosaukumos

Spīdolas stipendiāts

grāmatu un mākslas darbu nosaukumos

"Pieniņu laiks"

daudzos ģeogrāfiskajos nosaukumos

Baltijas jūra

svētku un atceres dienu nosaukumos

Lāčplēša diena

**Ievadītājsvārds un diferencētājsvārds
ar lielo sākumburtu**

augstskolu, institūtu, mākslas iestāžu,
biedrību nosaukumos

*Latvijas Medicīnas
akadēmija,
Latvijas Nacionālais
teātris*

vārds *valsts* aiz īpašvārda

Latvijas Valsts prezidents

NB! Aiz skaitļa vārda diferencētālvārds rakstāms ar **mazo** burtu:

Rīgas 1. maizes kombināts

Dzimtene, Tēvzeme

ar lielo sākuma burtu rakstāmi, ja tie lietoti valsts nozīmē vai teikumā šos vārdus grib īpaši izcelt

LIETVĀRDU KATEGORIJAS

DZIMTE

Viriešu dzimte

tas	-s, -š	<i>sils, ceļš</i>	izņēmumi: <i>puika</i> <i>Janka</i> <i>Dauka</i>
	-is	<i>zaķis</i>	
	-us	<i>lietus</i>	

Sieviešu dzimte

tā	-a	<i>liepa</i>
	-e	<i>saule</i>
	-s	<i>nakts</i>

Ir vārdi ar sieviešu dzimtes galotni **-a** vai **-e**, ko lieto arī vīriešu dzimtē:

<i>auša</i>	<i>paziņa</i>	<i>bende</i>
<i>nepraša</i>	<i>Liepa</i>	<i>Priede</i>
		<i>Irbe</i>

SKAITLIS

Vienskaitlis

nosauc **vienu** dzīvu būtni,
priekšmetu, parādību:

sils
zaķis
lietus
liepa
zeme
nakts

Daudzskaitlis

nosauc **vairākas** dzīvas
būtnes, priekšmetus,
parādības:

sili
zaķi
lieti
liepas
zemes
naktis

Dažiem lietvārdiem vienskaitlī un daudzskaitlī ir atšķirīgas nozīmes.

biezums – *biezumi* (kafijas)

saldums – *saldumi* (konfektes)

Vienskaitlinieki

lieto tikai vienskaitlī:

daba
laime
klusums
sīrsnība
slinkums
lepnums
tveice
gaidīšana
dunoņa
egoisms
jaunatne
Rīga
Daugava

Daudzskaitlinieki

lieto tikai daudzskaitlī:

ļaudis
dienvīdi
ardievas
durvis
drupas
putas
tauki
pelni
ragavas
groži
beigas
Cēsis
Alpi

DEKLINĀCIJA

Viriešu dzimte

1. -s	<i>dēls</i>
-š	<i>vējš</i>

2. -is *ezis*
*akmens, asmens,
ūdens, rudens
zibens, mēness*
*suns*3. -us *viltus*

Sieviešu dzimte

4. -a

meita
*pļāpa
auša
Liepa*
*Puika
Janka
Dauka*
5. -e *zeme*
*bende
Egle*
6. -s *nakts**ļaudis*

Deklinācijās neietilpst

nelokāmie
vārdi, kas
aizgūti no
citām
valodām:

*foto
ateljē
metro*

atgriezeniskie
lietvārdi, kuri
beidzas ar
izskaņu -**šanās**:
*sacelšanās
savienoššanās*

atsevišķi vārdi,
ko lieto vsk. vai
dsk. Ģ.:

*divstāvu māja
krustvārdu
mikla*

LIETVĀRDU LOCĪŠANA (DEKLINĒŠANA)

Viriešu dzimte

Sieviešu dzimte

vienskaitlis

	1. dekl.	2. dekl.	3. dekl.
N. kas?	<i>tēvs, vējš</i>	<i>brālis, akmens</i>	<i>lietus</i>
Ģ. kā?	-a	<i>-a, akmens</i>	-us
D. kam?	-am	-im	-um
A. ko?	-u	-i	-u
I. ar ko?	ar -u	ar -i	ar -u
L. kur?	-ā	-ī	-ū
V. –	<i>tēvs! vējš!</i> <i>tēv!</i>	<i>brālī! akmens!</i> <i>brāl! akmen!</i>	<i>lietus!</i>

	4. dekl.	5. dekl.	6. dekl.
N. kas?	<i>liepa</i>	<i>bite</i>	<i>nakts</i>
Ģ. kā?	-as	-es	-s
D. kam?	-ai	-ei	-ij
A. ko?	-u	-i	-i
I. ar ko?	ar -u	ar -i	ar -i
L. kur?	-ā	-ē	-ī
V. –	<i>liepa!</i>	<i>bite!</i>	<i>nakts!</i>

– šo galotņu priekšā notiek līdzskaņu mija

daudzskaitlis

	1. dekl.	2. dekl.	3. dekl.
N. kas?	<i>tēvi, vēji</i>	<i>brāļi, akmeņi</i>	<i>lieti</i>
Ģ. kā?	-u	-u	-u
D. kam?	-iem	-iem	-iem
A. ko?	-us	-us	-us
I. ar ko?	ar -iem	ar -iem	ar -iem
L. kur?	-os	-os	-os
V. –	<i>tēvi! vēji!</i>	<i>brāļi! akmeņi!</i>	<i>lieti!</i>

	4. dekl.	5. dekl.	6. dekl.
N. kas?	<i>liepas</i>	<i>bites</i>	<i>naktis</i>
Ģ. kā?	-u	-u	-u
D. kam?	-ām	-ēm	-īm
A. ko?	-as	-es	-is
I. ar ko?	ar -ām	ar -ēm	ar -īm
L. kur?	-ās	-ēs	-is
V. –	<i>liepas!</i>	<i>bites!</i>	<i>naktis!</i>

– šo galotņu priekšā notiek līdzskaņu mija

Labskaņas dēļ līdzskaņu mijas nav

<i>Guntis – Gunta</i>	<i>torte – tortu</i>
<i>Atis – Ata</i>	<i>azote – azotu</i>
<i>viesis – viesu</i>	<i>acs – acu</i>
<i>gaišmatis – gaišmatu</i>	<i>auss – ausu</i>
<i>tālskatis – tālskatu</i>	<i>balss – balsu</i>
<i>pase – pasu</i>	<i>dzelzs – dzelzu</i>
<i>gāze – gāzu</i>	<i>valsts – valstu</i>
<i>mute – mutu</i>	<i>zoss – zosu</i>
<i>kaste – kastu</i>	<i>debesis – debesu</i>

4. un 5. deklinācijas izņēmuma lietvārdu galotnes vsk. D.:

siev. dz.	vīr. dz.
<i>plāpai</i>	<i>plāpam</i>
<i>Liepai</i>	<i>Liepam</i>
<i>Magonei</i>	<i>Magonem</i>
	<i>puikam</i>

ATGRIEZENISKIE LIETVĀRDI

darināti no atgriezeniskajiem darbības vārdiem ar izskaņu -šanās:

sarunāties – *sarunāšanās*
smieties – *smiešanās*

Locišana

vienskaitlis

daudzskaitlis

N. kas?

sarunāšanās

sarunāšanās

Ģ. kā?

sarunāšanās

sarunāšanos

D. kam?

–

–

A. ko?

sarunāšanos

sarunāšanās

I. ar ko?

ar sarunāšanos

–

L. kur?

–

–

V. –

–

–

NELOKĀMIE LIETVĀRDI

- svešvārdi un citvalodu cilmes īpašvārdi ar galotnēm

-a *boa*
 -ā *Zolā*
 -e *kanoe*
 -ē *foajē*
 -i *Kapri*
 -ī *Anrī*
 -o *maestro*
 -u *Peru*
 -ū *ragū*

- ja teikumā nelokāmais vārds attiecas uz sieviešu dzimtes vārdu, īpašības vārdu tam pievieno sieviešu dzimtē, ja uz vīriešu dzimtes vārdu, – tad vīriešu dzimtē

milzīgais Gobi tuksnesis
skaistā Kapri sala

LIETVĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Vārda saknē var dubultot skaneņus **m, n, ņ, l, ļ, r**:

summa, panna, lelle, ķerra

Patskanis izskaņā

-ātne

no darbības vārdiem
 atvasinātos:

atklāt – atklātne
zināt – zinātne

-atne

pārējos gadījumos:

sens – senatne
viens – vienatne

-ēklis, -ēknis

(viņš) kavē –
kavēklis
traucē – traucēklis
audzē – audzēknis

-eklis, -eknis

(viņš) piemin –
piemineklis
put – puteklis
māca – māceklis
jauns – jauneklis

izkaps
birztala
paraža

istaba
apvārsnis

pulkstenis
frizieris
mētelis
liktenis

ĪPAŠĪBAS Vārds

- nosauc priekšmeta pazīmes;
- patstāvīgi, lokāmi vārdi:

labs cilvēks, *vēls* vakars, *silts* ūdens, *apaļš* mēness,
ikdienišķs izskats

ĪPAŠĪBAS Vārda Kategorijas

Dzimte, Skaitlis, Locījums

Īpašības vārds ir tajā pašā dzimtē, skaitlī un locījumā, kurā paskaidrojama lietvārds:

zaļš krekls

zaļa lapa
zaļas lapas
zaļām lapām

NENOTEIKTĀ UN NOTEIKTĀ GALOTNE

nenoteiktā galotne	
vīriešu dzimte	
vsk. -s -š	<i>zils mētelis</i>
dsk. -i	<i>zili mēteļi</i>
sieviešu dzimte	
vsk. -a	<i>zila jūra</i>
dsk. -as	<i>zilas jūras</i>

noteiktā galotne	
vīriešu dzimte	
vsk. -ais	<i>zilais mētelis</i>
dsk. -ie	<i>zilie mēteļi</i>
sieviešu dzimte	
vsk. -ā	<i>zilā jūra</i>
dsk. -ās	<i>zilās jūras</i>

NENOTEIKTĀS UN NOTEIKTĀS GALOTNES LIETOJUMS

Nenoteikto galotni lieto,

- runājot par pirmo reizi minētu, nezināmu priekšmetu:

Uz galda atrodas jauna grāmata.

- ja īpašības vārda priekšā ir vietniekvārdi

**kāds
tāds
dažs:**

Kāds mazs zēns tuvojas mājai.

- ja īpašības vārds ir izteicēja daļa:

Māja ir veca.

Noteikto galotni lieto,

- runājot par jau minētu, zināmu priekšmetu:

Jaunā grāmata pieder manai māsa.

- ja īpašības vārda priekšā ir vietniekvārdi

**šis
tas
viss
mans:**

Šī interesantā grāmata stāsta par tālām zemēm.

- ja īpašības vārds ietilpst uzrunas grupā:

Miļie bērni!

Īpašības vārdi, kuriem ir tikai noteiktā galotne:

*galvenais, malējais,
pārējais, pērnais,
pēdējais, vienīgais,
turpmākais*

ĪPAŠĪBAS VĀRDU LOCĪŠANA

Vīriešu dzimte

Sieviešu dzimte

vienskaitlis

	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	lietvārds	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	lietvārds
N. kas?	<i>mazs</i>	<i>mazais</i>	<i>zēns</i>	<i>maza</i>	<i>mazā</i>	<i>māsa</i>
Ģ. kā?	<i>-a</i>	<i>-ā</i>	<i>-a</i>	<i>-as</i>	<i>-ās</i>	<i>-as</i>
D. kam?	<i>-am</i>	<i>-ajam</i>	<i>-am</i>	<i>-ai</i>	<i>-ajai</i>	<i>-ai</i>
A. ko?	<i>-u</i>	<i>-o</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-o</i>	<i>-u</i>
I. ar ko?	ar <i>-u</i>	ar <i>-o</i>	ar <i>-u</i>	ar <i>-u</i>	ar <i>-o</i>	ar <i>-u</i>
L. kur?	<i>-ā</i>	<i>-ajā</i>	<i>-ā</i>	<i>-ā</i>	<i>-ajā</i>	<i>-ā</i>
V. –	–	<i>-ais, -o</i>	<i>zēn!</i>	–	<i>-ā, -o</i>	<i>mās! māsa!</i>

daudzskaitlis

	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	lietvārds	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	lietvārds
N. kas?	<i>mazi</i>	<i>mazie</i>	<i>zēni</i>	<i>mazas</i>	<i>mazās</i>	<i>māsas</i>
Ģ. kā?	<i>-u</i>	<i>-o</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-o</i>	<i>-u</i>
D. kam?	<i>-iem</i>	<i>-ajiem</i>	<i>-iem</i>	<i>-ām</i>	<i>-ajām</i>	<i>-ām</i>
A. ko?	<i>-us</i>	<i>-os</i>	<i>-us</i>	<i>-as</i>	<i>-ās</i>	<i>-as</i>
I. ar ko?	ar <i>-iem</i>	ar <i>-ajiem</i>	ar <i>-iem</i>	ar <i>-ām</i>	ar <i>-ajām</i>	ar <i>-ām</i>
L. kur?	<i>-os</i>	<i>-ajos</i>	<i>-os</i>	<i>-ās</i>	<i>-ajās</i>	<i>-ās</i>
V. –	–	<i>-ie</i>	<i>zēni!</i>	–	<i>-ās</i>	<i>māsas!</i>

– paplašinātās galotnes

SALĪDZINĀMĀS PAKĀPES

pamata pakāpe	pārākā pakāpe	vispārākā pakāpe
nosauc pazīmi:	norāda, ka pazīme piemīt lielākā mērā:	norāda, ka pazīme piemīt vislielākajā mērā:
<i>labs</i> <i>labais</i>	<i>labāks</i> <i>labākais</i>	<i>vislabākais</i> (tikai noteiktā galotne)

Salīdzināmo pakāpju nav

daļai īpašības vārdu, kam ir izskaņas <i>-ējs daļējs</i> <i>-isks vēsturisks</i> <i>-īgs iekšķīgs</i> <i>-āls lokāls</i>	īpašības vārdiem, kuru nosauktā īpašība nevar ne palielināties, ne samazināties: <i>akls</i> <i>bass</i> <i>mūžīgs</i>
--	--

SALĪDZINĀŠANA

Salīdzinājumos izmanto

saikli kā	saikli nekā	prievārdu par	saikļus kā, tā kā, it kā
- ja izsaka noliegumu un lieto saitiņu nav: <i>Līva nav lielāka kā Eva.</i> - ja darbības vārdam ir noliegums ar piedēkli ne-: <i>Zane nemācās slīdēt kā Inga.</i>	ja izsaka apgalvojumu un lieto saitiņu ir: <i>Kristaps ir lielāks nekā Pauls.</i>	- ja izsaka apgalvojumu un lieto saitiņu ir: <i>Kristaps ir lielāks par Paulu.</i> - ja izsaka noliegumu un lieto saitiņu nav: <i>Līva nav lielāka par Evu.</i>	īpašību pielīdzina kāda cita priekšmeta īpašībai: <i>Kaķis ir mīksts kā kamols.</i>

ĪPAŠĪBAS VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Divi vienādi līdzskaņi blakus

vispārākajā pakāpē

ja īpašības vārds
sākas ar **s**:

vissikākais
visskaistākais
visstraujākais
visslavenākais

augsts (nams)
rūgts
spilgts
spirgts
žirgts

auksts (laiks)
likšms
miksts
siksts
krāšņs
slapjš

SKAITĻA Vārds

- nosauc priekšmetu skaitu vai norāda, kādā secībā tie skaitīšanā seko cits citam;
- patstāvīgi, lokāmi:
divi brāļi, otrais gads
- un nelokāmi vārdi:
simt gadu

SKAITĻA VĀRDU IEDALĪJUMS

pēc nozīmes		pēc sastāva			pēc lokāmības	
pamata	kārtas	vien-kārši	salikteņi	vārdu savienojumi	lokāmi	nelokāmi
3 – trīs 1/5 – viena piektdaļa 0,2 – nulle, komats, divi vai divas desmitdaļas	3. – trešais VI – sestais	divi	divsimt	divi simti	simts	simt

Skaitļa vārdu pieraksts

pamata skaitļa vārdi	kārtas skaitļa vārdi	
ar arābu cipariem	ar arābu cipariem un punktu	ar romiešu cipariem
5 grāmatas – piecas grāmatas	2. diena – otrā diena	V klase – piektā klase
1 2 3 4 5 ...	1. 2. 3. 4. 5. ...	I II III IV V ...

I = 1.	V = 5.	IX = 9.	D = 500.
II = 2.	VI = 6.	X = 10.	M = 1000.
III = 3.	VII = 7.	L = 50.	IC = 99.
IV = 4.	VIII = 8.	C = 100.	CI = 101.

PAMATA SKAITĻA VĀRDI

nosauc priekšmetu skaitu:
seši zēni, sešas meitenes

Lokāmie

no **viens** līdz
deviņi:

viens

visi skaitļa vārdu
 savienojumi, kas
 beidzas ar
viens – deviņi:
divdesmit viens

*desmits
 simts
 tūkstotis
 miljons
 miljards
 triljons*

Nelokāmie

*desmit
 simt
 tūkstoš*

salikteni, kam
 otrajā daļā ir
**-desmit
 -padmit
 -simt**:
divpadmit

Pulksteņa laika apzīmējumos skaitļa vārdu
 salikteņus lieto

dsk. D.: *Skolā būšu līdz divpadsmitiem.*

dsk. L.: *Sacensības sāksies divpadsmitos.*

LOCĪŠANA

no viens līdz deviņi (izņemot trīs) loka kā īpašības vārdus ar nenoteikto galotni	trīs loka īpatnēji vai nemaz neloka	desmits simts miljons miljards loka kā 1. deklinācijas lietvārdus	tūkstotis loka kā 2. deklinācijas lietvārdus
---	--	---	--

vīriešu dzimte

sieviešu dzimte

	skaitļa vārds	lietvārds	skaitļa vārds	lietvārds
N. kas?	trīs	<i>koki</i>	trīs	<i>liepas</i>
Ģ. kā?	triju, trīs	<i>koku</i>	triju, trīs	<i>liepu</i>
D. kam?	trim, trijiem, trīs	<i>kokiem</i>	trim, trijām, trīs	<i>liepām</i>
A. ko?	trīs	<i>kokus</i>	trīs	<i>liepas</i>
I. ar ko?	ar trim, trijiem, trīs	<i>kokiem</i>	ar trim, trijām, trīs	<i>liepām</i>
L. kur?	trijos, trīs	<i>kokos</i>	trijās, trīs	<i>liepās</i>
V. –	–		–	

Pamata skaitļa vārdu savienojumos loka tikai **pēdējo** vārdu:

N. kas? *divdesmit divi*

Ģ. kā? *divdesmit divu*

Lietvārds

aiz lokāmajiem skaitļa vārdiem	aiz nelokāmajiem skaitļa vārdiem
desmits simts tūkstotis } dsk. Ģ.: miljons miljards <i>simts gadu</i> <i>divi tūkstoši cilvēku</i>	desmit simt tūkstoš } dsk. N. vai Ģ. <i>simt gadi vai gadu</i> <i>divtūkstoš cilvēki vai cilvēku</i>

KĀRTAS SKAITĻA VĀRDI

norāda, kādā secībā priekšmeti skaitīšanā seko cits citam:
ceturtais logs, ceturta māja

LOCĪŠANA

Loka tāpat kā īpašības vārdus ar noteikto galotni.

Kārtas skaitļa vārdu savienojumos loka tikai **pēdējo** vārdu:

N. kas? *divdesmit trešais*
 Ģ. kā? *divdesmit trešā*

DAĻSKAITĻU NOSAUKUMI

- veselā daļu nosaukumi;
- vārdu savienojumi:

$$\frac{1}{3} = \begin{array}{lll} \textit{viena} & \textit{treš} & \textit{daļa} \\ \text{pamata} & \text{kārtas} & \text{liet-} \\ \text{skaitļa} & \text{skaitļa} & \text{vārds} \\ \text{vārds} & \text{vārds} & \end{array} = \textit{trešdaļa} = \textit{trešā daļa}$$

Daļskaitļu locīšana

Loka **katru** daļskaitļa vārdu.

N. kas?	<i>divas piektdaļas</i>	<i>skolēnu</i>
Ģ. kā?	<i>divu piektdaļu</i>	<i>skolēnu</i>
D. kam?	<i>divām piektdaļām</i>	<i>skolēnu</i>
A. ko?	<i>divas piektdaļas</i>	<i>skolēnu</i>
I. ar ko?	<i>ar divām piektdaļām</i>	<i>skolēnu</i>
L. kur?	<i>divās piektdaļās</i>	<i>skolēnu</i>
V. –	–	

Ar daļskaitļu nosaukumiem **lietvārdus** lieto **ģenitīvā**.

Decimāldaļskaitļi

arī nosauc daļas:
3,5 = *tris, komats, pieci*

Decimāldaļskaitļu locīšana

Loka tikai **pēdējo** vārdu, ja tas ir lokāms.

N. kas?	<i>trīs, komats, pieci</i>	<i>metri</i>
Ģ. kā?	<i>trīs, komats, piecu</i>	<i>metru</i>
D. kam?	<i>trīs, komats, pieciem</i>	<i>metriem</i>
A. ko?	<i>trīs, komats, piecus</i>	<i>metrus</i>
I. ar ko?	<i>ar trīs, komats, pieciem</i>	<i>metriem</i>
L. kur?	<i>trīs, komats, piecos</i>	<i>metros</i>
V. –	–	

Ar nelokāmajiem decimāldaļskaitļu nosaukumiem **lietvārdus** var lietot **ģenitīvā** arī nominatīva un akuzatīva nozīmē.

N. 2,15 *metri* = 2,15 *metru*

A. 2,15 *metrus* = 2,15 *metru*

	lokāms	nelokāms
10	<i>desmits</i>	<i>desmit</i>
100	<i>simts</i>	<i>simt</i>
200	<i>divi simti</i>	<i>divsimt</i>
1000	<i>tūkstotis</i>	<i>tūkstoš</i>

DAUDZUMA UN LIELUMA NOSAUKŠANA

Skaitu izsaka

ar skaitļa
vārdiem:

*viens,
četrpadsmit*

ar lietvārdiem:

*piecnieks
pāris (2)
ducis (12)
kāls (30)*

ar vietniek-
vārdu:

abi

Nenoteiktu daudzumu izsaka

ar veseliem
izteicieniem:

*ikšļa lielumā,
nauda kā pelus*

vairāki skaitļa
vārdi blakus:

*pēc divām trim
dienām*

skaitļa vārds
aiz lietvārda:

*minūtes
piecas*

skaitļa vārdi,
kuru priekšā ir

**kāds
savs
līdz
ap
apmēram:**

ap simt koku

apstākļa vārdi

**daudz
maz
vairāk
mazāk
tik
cik**

vietniekvārdi

**visi
dažs**

SKAITĻA VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Salikteņi

2. daļā **padsmīt:**

*vien**padsmīt**
div**padsmīt**
trīs**padsmīt***

kopā rakstāmi

***pu**stris**
trīs**arpus*****

trīssimt

Gadsimts, gads, datums

*20. gadsimts
XX gadsimts
20. gs.
XX gs.*

*1998. gada 18. decembrī.
1998. g. 18. dec.
1998. g. 18. XII.
18.12.1998.
Tūkstoš deviņi simti
deviņdesmit astotā gada
astoņpadsmitajā decembrī.*

Daļskaitļi un decimāldaļskaitļi

$\frac{1}{5}$ – viena piektdaļa
piektdaļa
piektā daļa

$1\frac{1}{2}$ – viens un viena puse
pusotra

3,5 – trīs, komats, pieci
tris un piecas desmitdaļas
trisarpus

Pieturzīmes

neliek

- aiz arābu cipara, kas apzīmē pamata skaitļa vārdu:

I sols (viens sols)

- aiz romiešu cipariem teikumā:

Atnāc uz VII kabinetu!

(Atnāc uz septīto kabinetu!)

liek

- aiz arābu cipara, kas apzīmē kārtas skaitļa vārdu:

I. sols (pirmais sols)

- aiz romiešu cipariem, kuriem ir patstāvīga teikuma nozīme:

I. Lietvārdu darināšana.

II. Lietvārdu pareizrakstība.

VIETNIEKVārds

- vārdi, ko lieto lietvārdu, īpašības vārdu, skaitļa vārdu vietā;
- patstāvīgi, lokāmi vārdi:

Zēns lasa grāmatu.

Viņam tā liekas interesanta.

VIETNIEKVĀRDA GRUPA, DZIMTE, SKAITLIS, PERSONA, LOCĪJUMS

Personu vietniekvārdi

nosauc personas:

es, mēs	–	vsk. un dsk. 1. persona
tu, jūs	–	vsk. un dsk. 2. persona
viņš, viņi	–	vsk. un dsk. 3. persona
viņa, viņas	–	

Es viņu pazīstu jau sen.

Locīšana

vienskaitlis

daudzskaitlis

N. kas?	<i>es</i>	<i>tu</i>	<i>mēs</i>	<i>jūs</i>
Ģ. kā?	<i>manis</i>	<i>tevis</i>	<i>mūsu</i>	<i>jūsu</i>
D. kam?	<i>man</i>	<i>tev</i>	<i>mums</i>	<i>jums</i>
A. ko?	<i>mani</i>	<i>tevi</i>	<i>mūs</i>	<i>jūs</i>
I. ar ko?	<i>ar mani</i>	<i>ar tevi</i>	<i>ar mums</i>	<i>ar jums</i>
L. kur?	<i>manī</i>	<i>tevē</i>	<i>mūsos</i>	<i>jūsos</i>
V. –	–	–	–	–

viņš – loka kā 1. deklinācijas
viņa – loka kā 4. deklinācijas

lietvārdus

Atgriezeniskais vietniekvārds

sevis – attiecināms un 1., 2., 3. personu gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī;

- nemainās dzimtē, skaitlī:

*Es **sev** nopirku jaunu cepuri.*

*Viņš **sev** pagatavoja brokastis.*

Locīšana

N. kas?	–
Ģ. kā?	<i>sevis</i>
D. kam?	<i>sev</i>
A. ko?	<i>sevi</i>
I. ar ko?	<i>ar sevi</i>
L. kur?	<i>sevi</i>
V. –	–

Piederības vietniekvārdi

norāda piederību:

mans > vsk. 1. personai
mana

tavs > vsk. 2. personai
tava

savs > jebkurai personai
sava

*Rīt atbrauks **tavs** brālis.*

*Viņš domā par **savu** dzīvi.*

Piederību norāda arī **personu** vietniekvārdu formas:

dsk. 1. personai – **mūsu**

dsk. 2. personai – **jūsu**

vsk., dsk. 3. personai – **viņa, viņas, viņu**

***Mūsu** māja atrodas pie parka.*

Locīšana

Piederības vietniekvārdus loka kā īpašības vārdus.

Norādāmie vietniekvārdi

norāda uz priekšmetiem, dzīvām būtnēm vai to pazīmēm:

šis, šī	>	– uz tuvāko
šāds, šāda	>	
tas, tā	>	– uz tālāko
tāds, tāda	>	
viņš, viņa	>	– uz vēl tālāko

***Šis** puķes izaudzēja mana māte.
Upes **viņā** krastā aug liels ozols.*

Locīšana

vienskaitlis

daudzskaitlis

	vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.
N. kas?	šis	ši	tas	tā	šie	šīs	tie	tās
Ģ. kā?	šā, šī	šās, šīs	tā	tās	šo	šo	to	to
D. kam?	šim	šai	tam	tai	šiem	šīm	tiem	tām
A. ko?	šo	šo	to	to	šos	šīs	tos	tās
I. ar ko?	ar šo	ar šo	ar to	ar to	ar šiem	ar šīm	ar tiem	ar tām
L. kur?	šajā, šai,	šajā, šai,	tajā, tai,	tajā, tai,	šajos, šais,	šajās, šais,	tajos, tais,	tajās, tais,
V. –	šinī	šinī	tanī	tanī	šinīs	šinīs	tanīs	tanīs
	–	–	–	–	–	–	–	–

šāds, tāds – } loka kā īpašības vārdus ar nenoteikto galotni
 šāda, tāda

personu vietniekvārdi
viņš, viņa

- norāda uz dzīvām būtnēm;
- norāda uz priekšmetiem, parādībām, ja tie personificēti:
Dzejnieks aicināja Inetu uz savām mājām, un viņa klusa un pateicīga gāja līdzās. Vējš purināja un glāstīja, viņa elpa spirdzināja.

norādāmie vietniekvārdi
tas, tā

- norāda uz dzīvām būtnēm;
- norāda uz priekšmetiem:
Līva pasauca kaķi, tas bija viņas vienīgais draugs. Pasaule – tas ir cimd.

(M. Zalīte)

Jautājamie vietniekvārdi

ievada jautājumus:

- kas** – lieto, jautājot par priekšmetu, par kuru nekas nav zināms;
kurš > lieto, jautājot par priekšmetu no zināmas kopas;
kura >
kāds > lieto, jautājot par priekšmeta pazīmi
kāda >

Kas zvana?

Pa **kuru** ceļu tu iesi?

Kāda ir tava draudzene?

Locīšana

- N. *kas?*
 G. *kā?*
 D. *kam?*
 A. *ko?*
 I. *ar ko?*
 L. *kur?*
 V. –

- **kas** nemainās dzimtēs, skaitļos;
- lokatīvā lieto apstākļa vārdu **kur**

kurš, kura
kāds, kāda } loka kā īpašības vārdus

Attieksmes vietniekvārdi

- kas**
kurš > ievada palīgteikumu
kura >
kāds >
kāda >

Es nezinu, **kurš** darbs man piemērotāks.

Pilsēta bija tāda, **kādu** to aprakstīja draugs.

Nenoteiktie vietniekvārdi

norāda uz nenoteiktiem, nezināmiem priekšmetiem, dzīvām būtnēm vai to pazīmēm:

kas	kurš katrs	kaut	kas,
kurš	kura katra	diezin	kāds,
kura	viens otrs	diez	kāda,
kāds	viena otra	nezin	kurš,
kāda	jebkas	nez	kura
dažs	jebkurš		
daža	jebkura		
cits	jebkāds		
cita	jebkāda		
dažs labs			
daža laba			

Kādas nemīlētas rokas

kliedz aiz ilgām ziedēt...

(A. Rancāne)

viens otrs > norāda uz **2** priekšmetu vai
viena otra > dzīvu būtnu savstarpējām
 attieksmēm

cits > norāda uz **vairāku** priekšmetu
cita > vai dzīvu būtnu savstarpējām
 attieksmēm

Noteiktie vietniekvārdi

norāda uz zināmiem, noteiktiem priekšmetiem vai dzīvām būtnēm:

pats, pati
 viss, visa
 katrs, katra
 ikkatrs, ikkatra
 ikkurš, ikkura
 ikviens, ikviena
 abi, abas

Ikviens lai kungs!

(Rainis)

Locīšana

vienskaitlis

daudzskaitlis

	vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.
N. kas?	<i>pats</i>	<i>pati</i>	<i>paši</i>	<i>pašas</i>
Ģ. kā?	<i>paša</i>	<i>pašas</i>	<i>pašu</i>	<i>pašu</i>
D. kam?	<i>pašam</i>	<i>pašai</i>	<i>pašiem</i>	<i>pašām</i>
A. ko?	<i>pašu</i>	<i>pašu</i>	<i>pašus</i>	<i>pašas</i>
I. ar ko?	<i>ar pašu</i>	<i>ar pašu</i>	<i>ar pašiem</i>	<i>ar pašām</i>
L. kur?	<i>pašā</i>	<i>pašā</i>	<i>pašos</i>	<i>pašās</i>
V. —	—	—	—	—

Citus noteiktos vietniekvārdus loka kā **īpašības vārdus ar nenoteikto galotni**.

Noliegtie vietniekvārdi

izsaka noliegumu:

nekas

nekāds

nekāda

neviens

neviens

neviens

Nekas neliecināja par vētru.

VIETNIEKVĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Kopā rakstāmi ar	
jeb-	<i>jebkurš</i>
ik-	<i>ikkatrs</i>
ne-	<i>neviens</i>

Šķirti rakstāmi ar	
kaut	<i>kaut kāds</i>
diez	<i>diez kas</i>
diezin	<i>diezin kurš</i>
nez	<i>nez kura</i>
nezin	<i>nezin kāda</i>

Divi vienādi līdzskaņi blakus

viss
ikkatrs
ikkatra
ikkurš
ikkura

Tu
Jūs
Tavs

visos locījumos vēstulēs un
 iesniegumos raksta ar lielo
 burtu, lai pagodinātu adresātu

DARBĪBAS VĀRDS

- nosauc darbību, procesu, stāvokli;
- patstāvīgi, lokāmi vārdi:

celt, celties, domāt, gaidīt

DARBĪBAS VĀRDA PAMATFORMA

Nenoteiksme
 (nosauc darbību)

ko darīt?
ņemt, domāt,
traukties

DARBĪBAS VĀRDU IEDALĪJUMS

Pēc nozīmes

tiešie	atgriezeniskie
-t <i>mazgāt</i> <i>mācīt</i>	-ties <i>mazgāties</i> <i>mācīties</i>

Pēc gramatiskā lietojuma

patstāvīgie darbības vārdi	palīgdarbības vārdi
patstāvīga nozīme: <i>lasīt</i> <i>celt</i> <i>skatīties</i>	piepalīdz salikto laiku veidošanā darāmajā kārtā, visu laiku veidošanā ciešamajā kārtā: <i>būt, tikt, tapt, kļūt, palikt</i>

Pēc saistījuma ar citiem vārdiem

pārejošie	nepārejošie
darbība pāriet uz citu priekšmetu: <i>Līva raksta vēstuli (ko?).</i>	darbība nepāriet uz citu priekšmetu: <i>Zaķis guļ.</i>

Pēc locīšanas īpatnībām

1. konjugācija	nav piedēkļa	<i>bēgt</i> <i>aizbēgt</i>
2. konjugācija	vsk. 1. persona tagadnē un pagātnē vienāda	<i>runāt</i> v. tag. <i>es runāju</i> v. pag. <i>es runāju</i>
3. konjugācija	tagadnē par 1 zilbi mazāk nekā pagātnē	<i>lasīt</i> v. tag. <i>es la-su</i> v. pag. <i>es la-si-ju</i>
nekārtinie darbības vārdi	—	<i>būt, iet, dot</i>

KĀRTAS

Darāmā kārta	Ciesamā kārta
darbības veicējs minēts (N.): <i>Es lasu grāmatu.</i>	darbības veicējs nav minēts, darbības uztvērējs nominatīvā: <i>Grāmata tiek lasīta.</i>

IZTEIKSMES

Istenības izteiksme	Atstāstījuma izteiksme
darbība reāli notiek, notika vai notiks (vai nenotiek, nenotika vai nenotiks): <i>Lukturis šūpojas vējā.</i>	runātājs atstāsta darbību, ko veic kāds cits: <i>Māte cepot pirāgus.</i>

Vēlējuma izteiksme	Vajadzības izteiksme	Pavēles izteiksme
darbības vārds izsaka darbību, kas zināmos apstākļos varētu notikt: <i>Es labprāt tev palīdzētu mācīties.</i>	darbības vārds izsaka vajadzību: <i>Dārzniekam jāstāda puķes.</i>	darbības vārds izsaka pavēli, pamudinājumu, aicinājumu, lūgumu: <i>Glābiet bērnus!</i>

Lietojot vajadzības izteiksmi, darbības veicējs ir datīvā, bet lietvārds aiz darbības vārda – nominatīvā:

Māsai (D.) jālasa grāmata (N.).

1. un 2. personas vietniekvārdi **es**, **tu**, **mēs**, **jūs** un atgriezeniskais vietniekvārds **sevis**, apzīmējot personu, uz kuru pāriet darbība, ir akuzatīvā:

Man jāmodina tevi (A.) pussešos.

DARBĪBAS VĀRDU LOCĪŠANA

jeb konjugēšana ir darbības vārdu maiņa laikos, vienskaitļa un daudzskaitļa personās.

Tagadnē

darbība notiek pašlaik:

ceļu, ceļos, gaidu

Pagātnē

darbība jau notikusi pirms runas momenta:

cēlu, cēlos, gaidīju

Nākotnē

darbība notiks turpmāk, pēc runas momenta:

celšu, celšos, gaidīšu

Darāmās kārtas
īstenības izteiksme

		1. konjugācija	2. konjugācija	3. konjugācija		
		<i>nākt</i>	<i>domāt</i>	<i>sveicināt</i>	<i>slodzit</i>	<i>mācēt</i>
vienkāršā tagadnē	vs.	1. <i>nāk-u</i>	<i>dom-ā-j-u</i>	<i>sveic-in-u</i>	<i>slog-u</i>	<i>māk-u</i>
		2. <i>nāc</i>	<i>dom-ā</i>	<i>sveic-in-i</i>	<i>slog-i</i>	<i>māk-i</i>
		3. <i>nāk</i>	<i>dom-ā</i>	<i>sveic-in-a</i>	<i>slog-a</i>	<i>māk</i>
	dsk.	1. <i>nāk-am</i>	<i>dom-ā-j-am</i>	<i>sveic-in-ām</i>	<i>slog-ām</i>	<i>māk-am</i>
		2. <i>nāk-at</i>	<i>dom-ā-j-at</i>	<i>sveic-in-āt</i>	<i>slog-āt</i>	<i>māk-at</i>
		3. <i>nāk</i>	<i>dom-ā</i>	<i>sveic-in-a</i>	<i>slog-a</i>	<i>māk</i>
vienkāršā pagātnē	vs.	1. <i>nāc-u</i>	<i>dom-ā-j-u</i>	<i>sveic-inā-j-u</i>	<i>slodz-i-j-u</i>	<i>māc-ē-j-u</i>
		2. <i>nāc-i</i>	<i>dom-ā-j-i</i>	<i>sveic-inā-j-i</i>	<i>slodz-i-j-i</i>	<i>māc-ē-j-i</i>
		3. <i>nāc-a</i>	<i>dom-ā-j-a</i>	<i>sveic-inā-j-a</i>	<i>slodz-i-j-a</i>	<i>māc-ē-j-a</i>
	dsk.	1. <i>nāc-ām</i>	<i>dom-ā-j-ām</i>	<i>sveic-inā-j-ām</i>	<i>slodz-i-j-ām</i>	<i>māc-ē-j-ām</i>
		2. <i>nāc-āt</i>	<i>dom-ā-j-āt</i>	<i>sveic-inā-j-āt</i>	<i>slodz-i-j-āt</i>	<i>māc-ē-j-āt</i>
		3. <i>nāc-a</i>	<i>dom-ā-j-a</i>	<i>sveic-inā-j-a</i>	<i>slodz-i-j-a</i>	<i>māc-ē-j-a</i>

vienkāršā nākotne	vsk.		nākt	domāt	sveicināt	slodzīt	mācēt
		1.	nāk-š-u	dom-ā-š-u	sveic-inā-š-u	slodz-i-š-u	māc-ē-š-u
		2.	nāk-s-i	dom-ā-s-i	sveic-inā-s-i	slodz-i-s-i	māc-ē-s-i
		3.	nāk-s	dom-ā-s	sveic-inā-s	slodz-i-s	māc-ē-s
	dsk.	1.	nāk-s-im	dom-ā-s-im	sveic-inā-s-im	slodz-i-s-im	māc-ē-s-im
		2.	nāk-s-iet/it	dom-ā-s-iet/it	sveic-inā-s-iet/it	slodz-i-s-iet/it	māc-ē-s-iet/it
		3.	nāk-s	dom-ā-s	sveic-inā-s	slodz-i-s	māc-ē-s

3. konjugācijas darbības vārdiem **locīt, slaucīt, mocīt, mācēt, slodzīt, raudzīt** visās vienkāršās tagadnes personu formās galotnes priekšā notiek līdzskaņu mija.

Īpatnēji loka

zināt			
vienk. tagadne			
	vsk.		dsk.
1.	zin- u	1.	zin- ām
2.	zin- i	2.	zin- āt
3.	zin- a	3.	zin- a

saliktā tagadne	vsk.	1.	esmu	>	nācis	cēlies
		2.	esi		nākusi	cēlusies
		3.	ir			
	dsk.	1.	esam	>	nākuši	cēlušies
		2.	esat		nākušas	cēlušās
		3.	ir			
saliktā pagātne	vsk.	1.	biju	>	nācis	cēlies
		2.	biji		nākusi	cēlusies
		3.	bija			
	dsk.	1.	bijām	>	nākuši	cēlušies
		2.	bijāt		nākušas	cēlušās
		3.	bija			
saliktā nākotne	vsk.	1.	būšu	>	nācis	cēlies
		2.	būsi		nākusi	cēlusies
		3.	būs			
	dsk.	1.	būsīm	>	nākuši	cēlušies
		2.	būsiet / it		nākušas	cēlušās
		3.	būs			

NEKĀRTNO DARBĪBAS VĀRDU LOCĪŠANA

Vienkāršā tagadne

		būt (nebūt)	iet	dot
vsk.	1.	<i>esmu (neesmu)</i>	<i>ēju</i>	<i>dodu</i>
	2.	<i>esi (neesī)</i>	<i>ej</i>	<i>dod</i>
	3.	<i>ir (nav)</i>	<i>iet</i>	<i>dod</i>
dsk.	1.	<i>esam (neesam)</i>	<i>ejam</i>	<i>dodam</i>
	2.	<i>esat (neesat)</i>	<i>ejat</i>	<i>dodat</i>
	3.	<i>ir (nav)</i>	<i>iet</i>	<i>dod</i>

Vienkāršā pagātne

vsk.	1.	<i>biju (nebiju)</i>	<i>gāju</i>	<i>devu</i>
	2.	<i>biji (nebiji)</i>	<i>gāji</i>	<i>devi</i>
	3.	<i>bija (nebija)</i>	<i>gāja</i>	<i>deva</i>
dsk.	1.	<i>bijām (nebijām)</i>	<i>gājām</i>	<i>devām</i>
	2.	<i>bijāt (nebijāt)</i>	<i>gājāt</i>	<i>devāt</i>
	3.	<i>bija (nebija)</i>	<i>gāja</i>	<i>deva</i>

Vienkāršā nākotne

vsk.	1.	<i>būšu (nebūšu)</i>	<i>iešu</i>	<i>došu</i>
	2.	<i>būsi (nebūsi)</i>	<i>iesi</i>	<i>dosi</i>
	3.	<i>būs (nebūs)</i>	<i>ies</i>	<i>dos</i>
dsk.	1.	<i>būsim (nebūsim)</i>	<i>iesim</i>	<i>dosim</i>
	2.	<i>būsiet /it</i> <i>(nebūsiet /it)</i>	<i>iesiet /it</i>	<i>dosiet /it</i>
	3.	<i>būs (nebūs)</i>	<i>ies</i>	<i>dos</i>

Ciešamās kārtas īstenības izteiksme

		Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
vsk.	1. pers.	<i>tieku</i>	<i>tiku</i>	<i>tikšu</i>
	2. pers.	<i>tiec</i>	<i>tiki</i>	<i>tiksi</i>
	3. pers.	<i>tiek</i>	<i>tika</i>	<i>tiks</i>
dsk.	1. pers.	<i>tieku</i> > <i>mācīts, mācīta</i>	<i>tiku</i> > <i>mācīts, mācīta</i>	<i>tikšu</i> > <i>mācīts, mācīta</i>
	2. pers.	<i>tiekat</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>tikām</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>tiksim</i> > <i>mācīti, mācītas</i>
	3. pers.	<i>tiek</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>tikāt</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>tiksiet / it</i> > <i>mācīti, mācītas</i>

		Saliktā tagadne	Saliktā pagātne	Saliktā nākotne
vsk.	1. pers.	<i>esmu</i>	<i>biju</i>	<i>būšu</i>
	2. pers.	<i>esi</i>	<i>biji</i>	<i>būsi</i>
	3. pers.	<i>ir</i>	<i>bija</i>	<i>būs</i>
dsk.	1. pers.	<i>esam</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>bijām</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>būsim</i> > <i>mācīti, mācītas</i>
	2. pers.	<i>esat</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>bijāt</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>būsiet / it</i> > <i>mācīti, mācītas</i>
	3. pers.	<i>ir</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>bija</i> > <i>mācīti, mācītas</i>	<i>būs</i> > <i>mācīti, mācītas</i>

DARBĪBAS VĀRDU IZTEIKSMES
UN LAIKI DARĀMAJĀ KĀRTĀ

Laiki	Īstenības izteiksme	Atstāstījuma izteiksme	Vēlējuma izteiksme	Vajadzības izteiksme			Pavēles izteiksme
					atstāstījuma paveids	vēlējuma paveids	
vienk.	1. pers.			<i>ir</i>	<i>esot</i>	<i>būtu</i>	
	tag.	<i>gaid-u</i>	<i>gaid-ot</i>	<i>jā-gaid-a</i>	<i>jā-gaid-a</i>	<i>jā-gaid-a</i>	-
	pag.	<i>gaid-ī-j-u</i>	-	<i>bija</i>	-	-	-
nāk.				<i>jā-gaid-a</i>			
	<i>gaid-ī-š-u</i>	<i>gaid-ī-š-ot</i>	-	<i>būs</i>	<i>būšot</i>	-	-
sal.				<i>jā-gaid-a</i>	<i>jā-gaid-a</i>		
	tag.	<i>esmu</i>	<i>esot</i>	<i>būtu</i>	-	<i>būtu bijis</i>	-
	<i>gaid-i-j-is</i>	<i>gaid-i-j-is</i>	<i>gaid-i-j-is</i>	-	-	<i>jā-gaid-a</i>	-
pag.				-	-	-	-
	<i>biju</i>	-	-	-	-	-	-
nāk.				-	-	-	-
	<i>gaid-ī-j-is</i>	<i>būšot</i>	-	-	-	-	-
	<i>gaid-i-j-is</i>	<i>gaid-i-j-is</i>					

- Darbības vārdi atstāstījuma, vēlējuma un vajadzības izteiksmē personās nemainās; dzimtē un skaitlī mainās lokāmais darāmās kārtas pagātnes divdabīs.

Pavēles izteiksme

	gaidīt	celties
vsk.		
1. persona	—	—
2. persona	<i>gaidi!</i>	<i>celies!</i>
3. persona	<i>lai gaida!</i>	<i>lai ceļas!</i>
dsk.		
1. persona	<i>gaidisim!*</i>	<i>celsimies!*</i>
2. persona	<i>gaidiet!</i>	<i>celieties!</i>
3. persona	<i>lai gaida!</i>	<i>lai ceļas!</i>

* lieto darbības vārda īstenības izteiksmes vienkāršās nākotnes formu

- Stingru pavēli izsaka arī ar darbības vārda nenoteiksmi:

Stāt! Klusēt!

DARBĪBAS VĀRDU IZTEIKSMES UN LAIKI CIEŠAMAJĀ KĀRTĀ

Laiki	Īstenības izteiksme	Atstāstījuma izteiksme	Vēlējuma izteiksme
vienkāršā	1. pers.		
tagadne	<i>tieku gaidīts</i>	<i>tiekot gaidīts</i>	<i>tiktu gaidīts</i>
pagātne	<i>tiku gaidīts</i>	—	—
nākotne	<i>tikšu gaidīts</i>	<i>tikšot gaidīts</i>	—
saliktā			
tagadne	<i>esmu gaidīts</i>	<i>esot gaidīts</i>	<i>būtu gaidīts</i>
pagātne	<i>biju gaidīts</i>	—	—
nākotne	<i>būšu gaidīts</i>	<i>būšot gaidīts</i>	—

- Darbības vārdi **atstāstījuma** un **vēlējuma** izteiksmē personās nemainās; dzimtē un skaitlī mainās lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabīs.

DARBĪBAS VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Nenoteiksme

Galotnes priekšā

patskanis	līdzskanis	
vienmēr garš:	pārbauda pēc pagātnes formām:	
<i>lasīt</i>	<i>urba – urbt</i>	<i>lika – likt</i>
<i>mazgāt</i>	<i>kāpa – kāpt</i>	<i>lūdza – lūgt</i>
<i>vēlēt</i>	<i>lūza – lūzt</i>	<i>lieca – liekt</i>
<i>mācīties</i>	<i>nesa – nest</i>	<i>veda – vest</i>
	<i>sniga – snigt</i>	<i>meta – mest</i>

Divi vienādi burti blakus

priedēkļa un saknes sadurā

saasināt
pieiet
pārrakstīt
uzzināt

Laiku formas

Īstenības izteiksme

	ā	a
vienkāršās tagadnes		
dsk. 1. un 2. persona	3. konjugācijas darbības vārdos, kam nenoteiksmē izskaņas <i>-īt</i> <i>-īties</i> <i>-ināt</i> <i>-ināties</i> <i>lasīt – mēs lasām</i> <i>jūs lasāt</i> <i>vizināties – mēs vizināmies</i> <i>jūs vizināties</i>	pārējos darbības vārdos: <i>saukt – mēs saucam</i> <i>jūs saucat</i> <i>smieties – mēs smejamies</i> <i>jūs smejaties</i>

vienkāršās tagadnes	ā	a
	3. konjugācijas atgriezeniskajos darbības vārdos, kam nenoteiksmē izskaņas: -īties -ināties: <i>mācīties</i> – <i>viņš</i> <i>viņi</i> > <i>mācās</i> <i>vizināties</i> – <i>viņš</i> <i>viņi</i> > <i>vizinās</i>	pārējos atgriezeniskajos darbības vārdos: <i>smieties</i> – <i>viņš</i> <i>viņi</i> > <i>smejas</i>

Vēlējuma izteiksme

-tu, -tos priekšā
tāds pats burts, kāds nenoteiksmes galotnes priekšā: <i>lūzt</i> – <i>lūztu</i> <i>vest</i> – <i>vestu</i> <i>sniegties</i> – <i>sniegtos</i>

Vajadzības izteiksme

jā-
<i>jāstrādā</i> <i>jāatbild</i>

lūzt, birzt, milzt

Neno- teiksme	Īstenības izteiksmes vienk. tag.	Atstās- tījuma iz- teiksme	Vēlē- juma iz- teiksme	Vaja- dzības iz- teiksme	Pavēles iz- teiksme
<i>lūzt</i>	<i>lūst</i>	<i>lūstot</i>	<i>lūztu</i>	<i>jālūst</i>	<i>lūsti!</i>

DIVDABJI

Darbības vārdu formas, kam piemīt divas dabas:

darbības vārda un īpašības vārda daba	darbības vārda un apstākļa vārda daba
lokāmajiem un daļēji lokāmajiem divdabjiem: <i>Viņš griezās gaisā kā rats, kūleņoja un vicināja rokas kā lidojošs putns.</i> <i>(P. Bankovskis)</i>	nelokāmajiem divdabjiem: <i>Tik miglas zvaniņš raudot Palaikam iešķindas.</i> <i>(M. Zalīte)</i>

Lokāmie				Daļēji lokāmie divdabji	Nelokāmie divdabji
darāmās kārtas		ciešamās kārtas			
tagadnes divdabji	pagātnes divdabji	tagadnes divdabji	pagātnes divdabji		
-ošs -oša	-is -usi -ies* -usies*	-ams -ama -āms -āma	-ts -ta	-dams -dama -damies* -damās*	-ot -oties* -am -ām -amies* -āmies*
<i>smaidošs</i>	<i>lasījīs pakāpies</i>	<i>redzams lasāms</i>	<i>krāsots</i>	<i>smiedams smie- damies</i>	(redzu viņu) <i>peldot peldam mācāmies</i>
▲	■	▲	●	●	▲

▲ – veido no darbības vārda **tagadnes**

■ – veido no darbības vārda **pagātnes**

● – veido no darbības vārda **nenoteiksmes**

* – veido no atgriezeniskajiem darbības vārdiem

DIVDABJA PAZĪMES

- mainās dzimtēs, skaitļos, locījumos;
- ir nenoteiktās un noteiktās galotnes (izņemot divdabjus ar **-ies, -usies**);
- loka kā **īpašības vārdus**;
- divdabjus ar **-ies, -usies** loka īpatnēji

Nenoteiktās galotnes	Noteiktās galotnes
<i>ziedošs</i> krūms	<i>ziedošais</i> krūms
<i>ziedoša</i> ābele	<i>ziedošā</i> ābele
<i>izplaucis</i> zieds	<i>izplaukušais</i> zieds
<i>izplaukusi</i> roze	<i>izplaukusī</i> roze
<i>lasāms</i> stāsts	<i>lasāmais</i> stāsts
<i>lasāma</i> grāmata	<i>lasāmā</i> grāmata
<i>krāsots</i> sols	<i>krāsotais</i> sols
<i>krāsota</i> sēta	<i>krāsotā</i> sēta

LOKĀMĀ DARĀMĀS KĀRTAS
PAGĀTNES DIVDABJA LOCĪŠANA

Vienskaitlis

	vīriešu dzimte			sieviešu dzimte		
	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	atgriezenisko darbības vārdu divdabjs	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	atgriezenisko darbības vārdu divdabjs
N. kas?	<i>atnācis</i>	<i>atnākušais</i>	<i>piecēlies</i>	<i>atnākusi</i>	<i>atnākusī</i>	<i>piecēlusies</i>
Ģ. kā?	-k-uša	-ušā	-ušās	-k-ušas	-ušās	-ušās
D. kam?	-k-ušam	-ušajam*	—	-k-ušai	-ušajai*	—
A. ko?	-k-ušu	-ušo	-ušos	-k-ušu	-ušo	-ušos
I. ar ko?	ar -k-ušu	ar -ušo	ar -ušos	ar -k-ušu	ar -ušo	ar -ušos
L. kur?	-k-ušā	-ušajā*	—	-k-ušā	-ušajā*	—
—	—	—	—	—	—	—

Daudzskaitlis

	vīriešu dzimte			sieviešu dzimte		
	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	atgriezenisko darbības vārdu divdabīš	nenoteiktā galotne	noteiktā galotne	atgriezenisko darbības vārdu divdabīš
N. kas?	<i>atnākuši</i>	<i>atnākušie</i>	<i>piecēlušies</i>	<i>atnākušas</i>	<i>atnākušās</i>	<i>piecēlušās</i>
Ģ. kā?	-ušu	-ušo	-ušos	-ušu	-ušo	-ušos
D. kam?	-ušiem	-ušajiem*	—	-ušām	-ušajām*	—
A. ko?	-ušus	-ušos	-ušos	-ušas	-ušās	-ušās
I. ar ko?	ar -ušiem	ar -ušajiem*	—	ar -ušām	ar -ušajām*	—
L. kur?	-ušos	-ušajos*	—	-ušās	-ušajās*	—
V. —	—	—	—	—	—	—

* paplašinātās galotnes

Daļēji lokāmie divdabji

- mainās dzimtēs, skaitļos:

*mācīdams(-i) – mācīdama(-as)**mācīdamies – mācīdamās*

Nelokāmie divdabji

nav lokāmi:

(redzu viņu) *rakstot**lasām**skatāmies*

DIVDABJU PAREIZRAKSTĪBA

Lokāmais darāmās kārtas tagadnes divdabīš

izskaņa

smaidošs
domājošs

**Lokāmais ciešamās kārtas
tagadnes divdabīs**

ā

nenoteiksme		-āms, -āma
-īt	<i>gaidīt</i>	<i>gaidāms</i>
-ināt	<i>audzināt</i>	<i>gaidāma</i> <i>audzināms</i> <i>audzināma</i>

Nelokāmais divdabīs

ā

nenoteiksme		-ām, -āmies
-īt	<i>gaidīt</i>	(redzu viņu) <i>gaidām</i>
-īties	<i>skatīties</i>	<i>skatāmies</i>
-ināt	<i>purināt</i>	<i>purinām</i>
-ināties	<i>sasveicināties</i>	<i>sasveicināmies</i>

**Lokāmais ciešamās kārtas
pagātnes divdabīs**

vienk. pagātne	-ts, -ta
<i>nesa</i>	<i>nestis</i>
<i>lauza</i>	<i>lauzīšis</i>
<i>meta</i>	<i>metīšis</i>
<i>veda</i>	<i>vestis</i>
<i>lūdza</i>	<i>lūgīšis</i>
<i>sauca</i>	<i>saukīšis</i>

Daļēji lokāmais divdabīs

-dams, -dama -damies, -damās
<i>nesdams</i>
<i>lauzdams</i>
<i>mezdams</i>
<i>vezdams</i>
<i>lūgdams</i>
<i>saukdams</i>

APSTĀKĻA VĀRDS

- nosauc darbības, īpašības vai apstākļu pazīmes;
- patstāvīgi, nelokāmi vārdi:

tepat (darbības vieta) *staigāja*

reiz (darbības laiks) *dzīvoja*

ātri (darbības veids) *skrēja*

Paskaidro

darbības vārdu	īpašības vārdu	apstākļa vārdu
<i>Vakar pūta stiprs vējš.</i>	<i>Tumši zilā jūra atgādina vasaru.</i>	<i>Zēns skrēja ļoti ātri.</i>

Aiz apstākļa vārdiem

daudz
vairāk
visvairāk
maz
mazāk
vismazāk
cik
tik

lietvārds Ģ.

*Visvairāk prieka (Ģ.) man sagādāja grāmatas.
Zēnam bija maz draugu (Ģ.).*

APSTĀKĻA VĀRDU IEDALĪJUMS PĒC NOZĪMES

vietas nozīme	laika nozīme	veida nozīme	mēra nozīme	cēloņa vai nolūka nozīme
<i>te, šeit, še, tepat, tur, kur, nekur, kaut kur, apakšā, augšā, pretī, apkārt, citur, visur, tālu, projām</i>	<i>vakar, rīt, šoreiz, citreiz, kad, nekad, sen, aizvien, atkal, dažreiz, mūžam, tad, kad, tagad, vienmēr, tikko</i>	<i>kā, tā, ātri, pēkšņi, klusām, tāpat, sēdus, stāvus, braukšus, vaļā, citādi</i>	<i>cik, tik, maz, daudz, ļoti, pavisam, diezgan</i>	<i>kāpēc, kādēļ, kālab, tāpēc, tādēļ, tālab</i>

APSTĀKĻA VĀRDU CILME

no īpašības vārdiem ar -ī, -u, -ām	no lietvārdiem	no skaitļa vārdiem	no darbības vārdiem
klusī klusu klusām	mūžam, laikam, drusciņ, augšā, apakšā, laikā, kopā, vietumis	divatā, trijatā, vispirms, aizvien, divtik, otrtik	tupu, tupus, stāvu, stāvus, braukšus, skriešus, sēdus

SALĪDZINĀMO PAKĀPJU VEIDOŠANA APSTĀKĻA VĀRDIEM, KAS DARINĀTI NO ĪPAŠĪBAS VĀRDIEM UN DIVDABJIEM

Pamata pakāpe	Pārākā pakāpe	Vispārākā pakāpe
ātri labi daudz maz	ātrāk labāk vairāk mazāk	visātrāk vislabāk visvairāk vismazāk

APSTĀKĻA VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

kopā rakstāmi	šķirti rakstāmi
- jeb- <i>jebkad</i> - ne- <i>nekur</i> - pa- <i>paļaiķam</i> - ik- <i>ikreiz</i> -pat <i>tepat, tāpat</i> - papriekš (laika nozīmē) <i>Papriekš paēdīšu, tad mācīšos.</i> - neparko (nekādā gadījumā) <i>Neparko nevarējām iemest bumbu grozā.</i>	- kaut <i>kaut kad</i> - diez <i>diez kur</i> - diezin <i>diezin kā</i> - nez <i>nez kad</i> - nezin <i>nezin cik</i> - citu vārdšķiru vārdi: - pa priekšu (vietas nozīmē) <i>Zēns iet pa priekšu.</i> - ne par ko <i>Tagad ne par ko nedomāšu.</i>

Divi vienādi līdzskaņi blakus

tikko
otrrreiz
katrrreiz
cikkārt

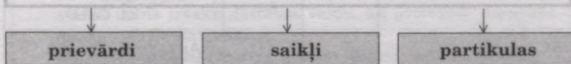
pareizi	nepareizi
pašreiz pašlaik patlaban	~~pātreiz~~

PALĪGVĀRDI

- teikumā nav patstāvīgas nozīmes;
- vieni paši nevar būt par teikuma locekļiem vai arī vispār nevar būt par teikuma locekļiem;
- nelokāmi vārdi

Tumsa pārklāja peļķes ar melnu un spīdošu zīdu.

(A. Čaks)

PRIEVĀRDI

- saista 2 patstāvīgus vārdus, kas nav vienlīdzīgi teikuma locekļi;
- nozīme atklājas saistījumā ar abiem saistītajiem vārdiem;
- ietilpst teikuma locekļu sastāvā:

Par Spāniju Billei vienmēr patika klausīties.

(V. Belševica)

Lidmašīna lidos uz Spāniju.

**PRIEVĀRDU LIETOŠANA AR KONKRĒTĀM DEKLINĒJAMU
VĀRDU LOCĪJUMU FORMĀM**

Prievārdi	Nosaka vārda locījumu		Piemēri
	vsk.	dsk.	
aiz, apakš, bez, iz, kopš, no, pēc, pie, pirms, priekš, uz, virs, zem; apakšpus, augšpus, ārpus, iekšpus, leļpus, otrpus, šaipus, viņpus, viršpus	Ģ.	D. vai I.	<i>Bez <u>vēja</u>, <u>bez</u> <u>skaņas</u> <u>krit</u> lapas. (O. Vācietis.)</i>
dēļ, labad, pēc (iemesla nozīmē)	Ģ.	Ģ.	<i>Manis <u>dēļ</u> ilgāk te nekavēties.</i>
līdz, pa	D.	D. vai I.	<i><u>Līdz</u> kukurūzas lauka <u>malai</u> vairs nebija tālu. (N. Ikstena)</i>
ap, caur, gar, pa, pār, par, pret, starp, uz	A.	D. vai I.	<i>Izdevu grāmatu skaistu <u>par</u> <u>mūžību</u>, <u>mākslu</u> un <u>dvēseli</u>. (A. Čaks)</i>
ar	I.	I.	<i><u>Ar</u> to frēziju <u>pušķi</u>, ko tu man devi, es pilnas debesis piegleznošu no jauna <u>ar</u> tevi. (M. Zālīte)</i>

uz	pa, pār, par
A. (kurp?) skatīties <u>uz</u> tāfeli Ģ. (uz kā?) rakstīt <u>uz</u> tāfeles	<i>Pa upi peld laiva. Pār upi ceļas migla. Dziedu par upi.</i>

pareizi	nepareizi
Izdali skaitli ar trīs!	Izdali skaitli uz trīs!
Es rakstu ar rakstāmmašīnu.	Es rakstu uz rakstāmmašīnas.
Man ir slimības lapa.	Es esmu uz slimības lapas.
Es dzīvoju Rīgas ielā.	Es dzīvoju uz Rīgas ielas.
Jaunās mašīnu cenas ir lielas.	Jaunās cenas uz mašīnām ir lielas.
Viņš strādā ar traktoru.	Viņš strādā uz traktora.
Viņš brauc ar mašīnu.	Viņš brauc uz mašīnas.
Apsveicu Jaunajā gadā!	Apsveicu ar Jauno gadu!
sev	priekš sevis

PUSPRIEVĀRDI

- vienlaicīgi **apstākļa vārda** un **prievārda** nozīme (kā apstākļa vārds izsaka darbības veidu, kā prievārds piesaista lokāmo vārdu **datīvā**):

blakus, blakām, caur(i), garām, līdz(i), pār(i), pret(i)

Pāri pilsētai (D.) brāzās negaiss.

(Z. Ērgle)

Šie vārdi var būt

apstākļa vārdi
Agrāk Billi nēma līdzī uz visām filmām, jo kam gan lai viņu atstātu?
(V. Belševica)

prievārdi
Līdz ilūziju kapsētai (D.) nav jāiet visai tālu.
(M. Zālite)

pusprievārdi
Līdzī vējam (D.) skan mana balss.

SAIKĻI

- saista vienlīdzīgus teikuma locekļus, salikta teikuma daļas vai teikumus;
- nav teikuma locekļi:

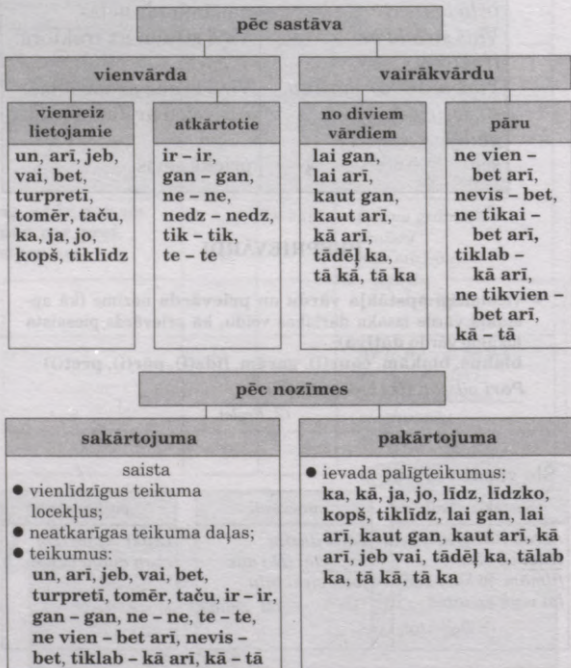
Ļaudis pamodās no miega un iededza gaismu.

(Z. Ērgle)

Viena nopūta dus trauku divi, un viens lamu vārds gruzd pavadā pelnos.

(I. Ziedonis)

SAIKĻU IEDALĪJUMS

vai	jeb
lieto ar nozīmes ziņā atšķirīgiem vārdiem: <i>lietus vai vējš</i>	lieto ar nozīmes ziņā vienādiem vārdiem: <i>telefons jeb tālrunis</i>

Paligteikumus ievada arī

apstākļa vārdi	attieksmes vietniekvārdi
ir teikuma locekļi: kad, kur, kā, cik <i>Kad Ineta nonāca pie dzejnieka mājas, viņu sagaidīja vilšanās.</i> (D. Zigmonte)	ir teikuma locekļi: kas, kurš, kura, kāds, kāda <i>S tarp akmeņiem, kas manī sastrēguši, sev meklē ceļu zila, tira urdze.</i> (M. Zālite)

SAIKĻU PAREIZRAKSTĪBA

kopā rakstāmi	šķirti rakstāmi
turpretī, turpretim, tiklīdz, līdzko, nevis	kaut gan, kaut arī, lai gan, lai arī, tādēļ ka, tāpēc ka, tā kā, tā ka, kā arī, ne vien – bet arī, ne tikai – bet arī, ne tikvien – bet arī

saiklis	partikula + apstākļa vārds + partikula
ne tikvien – bet arī <i>Ne tikvien strādāju, bet arī atpūtos.</i>	<i>Ne tik vien darba!</i>

PARTIKULAS

- rāda, kā runātājs vērtē īstenību;
- var **pastiprināt, pāvējināt, ierobežot** vai **izcelt** kāda vārda nozīmi;
- nav teikuma locekļi:

Varbūt es raudāšu šodien mazliet.

*Tikai šodien un **tikai** mazliet.*

(M. Zālite)

pastiprina vārda vai teikuma nozīmi vai piešķir nozīmes nokrāsu

ar, arī, diez, diezin, gan, ik, it, itin, jau, jel, kaut, lai, nez, nezin, jo, nu, pat, tad, tikai, vēl, vai, vien, vienīgi, vis

*Zvaigzne ir **tikai** un **vienīgi** tāla.*

(M. Zālite)

norāda runātāja attieksmi pret īstenību

jā, nē, ne, tā, laikam, varbūt, diemžēl, droši vien, kaut, lai, vai, tātad

Kaut krūtīs zvani man būtu!

(M. Zālite)

nē

noliedz visa teikuma saturu:

Nē, man nepatīk slinkot.

ne

- noliedz vārdu, kura priekšā atrodas;
- lieto, ja teikumā izlaiž izteicienu:

*Ne tas viņu biedēja.
Līva gribēja palīdzēt,
bet Inga **ne**.*

vis

partikula:

*Savas bēdas citiem
vis nestāstīšu.*

viss

vietniekvārds:

***Viss** iet savu gaitu.*

(M. Zālite)

Partikulas **jā, nē** no pārējās teikuma daļas atdala ar komatu:

Nē, nevar paciest

Tādu raudāšanu.

(M. Zālite)

IZSAUKSMES VĀRDI

- nav ne patstāvīgi vārdi, ne palīgvārdi;
- izsaka pārdzīvojumus, pievērš kaut kam uzmanību vai atdarina skaņas;
- var lietot arī teikuma nozīmē:

Lūk, lāses pret rūti kā sienāži lec.

(M. Zālite)

Ai!

izsaka pārdzīvojumu	pieklājības frāzes	pievērš kaut kam uzmanību	atdarina skaņas
ai, ak, vai, urrā, ū, ūja, oho, brr, o, eh <i>Sapņi, ak, sapņi, kā kūpoši zirgi Raujiet no zemes prom dvēseli manu.</i> (A. Čaks)	labrīt, labdien, labvakar, paldies, lūdzu <i>Paldies, draugs!</i>	re, rau, skat, lūk, dzi, klau, pag <i>Kukainīt, re, kā saule spīd!</i> (I. Ziedonis)	ņau, blikš, vau-vau, tik-tak, dzin, pakš <i>Dzin, dzin, dzin, dzin – sudraba kalējs kaļ sudrabiņu.</i> (V. Ļūdēns)

Pieturzīmes

atdala ar ,	neatdala ar ,
<i>Klau, apaļu stundu zvans tornī sit.</i> (J. Osmanis)	nu re, nu rau, nu palūk, nu skat, nu paklau; ak tu, ak tu viens, ak tu dieniņ, ak (tu) Dievs, ak kungs, ak mūžs, ak tu tētīt, ak vai <i>Ak Dievs, ja mamma zinātu!</i> (A. Neiburga)

VĀRDŠĶIRU GRAMATISKĀ HOMONĪMIJA

Dažādu vārdšķiru vārdu rakstījums un izruna ir vienāda, bet to gramatiskais lietojums un nozīme – atšķirīga.

apstākļa vārds

norāda darbības
vietu, laiku, veidu:

*Te (kur?) nedrīkst
stāvēt!*

te, drīz, kā, tā

?

saiklis

saista vienlīdzīgus
teikuma locekļus,
teikuma daļas,
teikumus:

*Bumba lidoja **te** zem
galda, **te** zem skapja.*

apstākļa vārds

norāda darbības
laiku:

Vēl (kad?) ir silts.

tad, vēl, jau, nu

?

partikula

pastiprina vai
pavājina vārda
nozīmi:

*Un es **vēl** tik daudz
domāju!*

partikula

piešķir teikumam
kādu nozīmes
nokrāsu:

*Liepas aug **jo** kuplas.*

arī, gan, ir, jo,
 kaut, lai ne, taču

?

saiklis

saista vienlīdzīgus
teikuma locekļus,
teikuma daļas,
teikumus:

*Liepa izskatās
skaista, **jo** vējā plīvo
daudzo roku platās
piedurknes.*

?

vai

partikula

***Vai** vilciens jau
aizgājis?*

saiklis

*Aizbraukšu pie
tevis šodien **vai** rīt.*

izsaukmes vārds

***Vai**, atkal nokritu!*

prieveids

saista vārdus:

***Pirms** gada biju
Cēsīs.*

pirms, kopš

?

pakārtojuma saiklis

ievada paligteikumu:

*Es uzrakstīju vēstuli,
pirms viņš
aizbrauca.*

līdz

prieveids

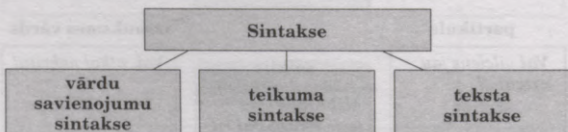
*Viņš bija nobridies
līdz kaklam.*

?

pakārtojuma saiklis

*Viņš stāvēja, **līdz**
pienāca viņa kārta.*

SINTAKSE UN INTERPUNKCIJA

TEIKUMA SINTAKSE

Teikums

- ar teikuma palīdzību cilvēks izsaka domas, jūtas, gribu;
- teikumus veido no vārdiem un vārdu savienojumiem;
- katram teikumam ir sava gramatiskā uzbūve:

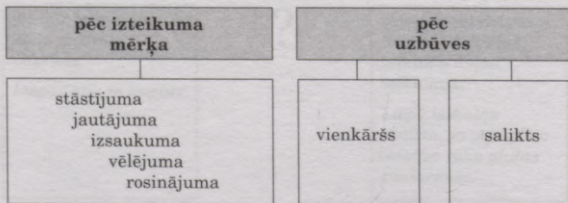
Migla kāpj putainiem mutuļiem.

(G. Repše)

Zilīte nosēdās man uz plaukstas, un viņai no knābja izkrita saulgriežu sēkliņa.

(R. Ezera)

TEIKUMU VEIDI

TEIKUMU IEDALĪJUMS PĒC IZTEIKUMA MĒRĶA

Stāstījuma teikums

.

izteikts vēstījums, spriedums:
Logos raugās baltas sniega kupenas.

Jautājuma teikums

?

izteikts jautājums:
Vai tu jūti ziemas elpu?

Izsaukuma teikums

!

izteikts pārdzīvojums, jūtas:
Ak, cik jauks rīts!

Vēlējuma teikums

!

izteikta vēlēšanās, novēlējums:
Kaut vienmēr būtu tik gaišas domas!

Rosinājuma teikums

!

izteikts pamudinājums, aicinājums,
lūgums, pavēle, brīdinājums:
Meklēsim labo cilvēkā!

Emocionālā runā, ja doma tiek aprauta un paliek nepabeigta, teikuma beigās liek daudzpunktus:

*Ai, šī laime... Kamdēļ pēc tās tiko –
Rīts vai vakars – dziļi krūtīs sirds?
Kamdēļ diezgan nav ar prieku sīko
Un ar spuldzi, kas virs galvas mirdz?...
(A. Čaks)*

TEIKUMA LOCEKĻI

- patstāvīgi vārdi vai vārdu savienojumi, kas teikumā atbild uz kādu jautājumu;
- ir vienkārši un salikti.

VIENKĀRŠIE TEIKUMA LOCEKĻI

● patstāvīgs vārds	<i><u>Miglā asaro logs.</u></i> (A. Čaks)
● patstāvīgs vārds + prievārds	<i><u>Uz tavām lūpām</u> būs nolaidies klusuma putns.</i> (A. Čaks)
● patstāvīgs vārds + saitiņa	<i>Stokholma <u>ir gaiša, silta</u> un mazliet <u>karaliska.</u></i> (G. Repše)

SALIKTIE TEIKUMA LOCEKĻI

● vairāki patstāvīgi vārdi, kas izsaka vienu nojēgumu	<i>Pēcpusdiena kā <u>Romja Bēma</u> akvarelis.</i> (R. Ezera)
● nedalāmi vārdu savienojumi:	
* daudzums + lietvārds Ģ.	<i><u>Simtiem zvārguļu</u> pamirdz gaisā.</i> (A. Čaks)
* daudzums + no + deklinējams vārds	<i><u>Viena no meitenēm</u> spēlēs klavieres.</i>
* deklinējams vārds + deklinējams vārds I. pavadoņa nozīmē	<i><u>Mēs ar Māri</u> nevarēsim braukt uz Rīgu.</i>

VIENKĀRŠA TEIKUMA SINTAKSE

Vienkāršs teikums

- veido savstarpēji saistīti vārdi un vārdu savienojumi;
- viens gramatiskais centrs:

*No celma kanceles
es sludinu
nocirstam mežam.
(M. Zalīte)*

VIENKĀRŠU TEIKUMU IEDALĪJUMS

pēc teikuma gramatiskā centra			pēc teikuma apjoma	
divkopu	vienkopas	bezkopas	vienkāršs ne- paplašināts	vienkāršs paplašināts
<i>Vējš sitas kailajos koku zaros. <u>Rakstu</u> vēstulī.</i>	<i>Vēls <u>vakars</u>. <u>Līst</u>.</i>	<i>Re nu, re!</i>	<i><u>Zēns</u> <u>klausās</u>.</i>	<i><u>Zēns</u> uzmanīgi <u>klausās</u> koncertu.</i>

TEIKUMA GRAMATISKAIS CENTRS –
VIENKĀRŠA TEIKUMA UZBŪVES PAMATS

Teikuma kodols – teikuma gramatiskais centrs. To veido teikuma virslocekļi.

TEIKUMU IEDALĪJUMS PĒC APJOMA

Vienkāršs nepaplašināts teikums

To veido tikai teikuma virslocekļi:

*Putni dzied.
Līst.*

Vienkāršs paplašināts teikums

Tajā ir **virslocekļi** un **palīglocekļi**:

Debesis deg taureņu zvaigzne.

(I. Ziedonis)

TEIKUMU IEDALĪJUMS PĒC TEIKUMA GRAMATISKĀ CENTRA STRUKTŪRAS

Vienkopas teikums

- gramatisko centru veido **galvenais loceklis**:

Gribas vālodzi saprast.

(I. Ziedonis)

gribas
 ↑
saprast
 ↑
vālodzi

Divkopu teikums

- gramatisko centru veido **teikuma priekšmets** un **izteicējs**:

Kvēla gaisma sāpīgi iesvieda acīs kliedzienu.

(A. Bels)

Teikuma
gramatiskais
centrs

Teikuma
paplašinājums

gaisma

↑

kvēla

iesvieda

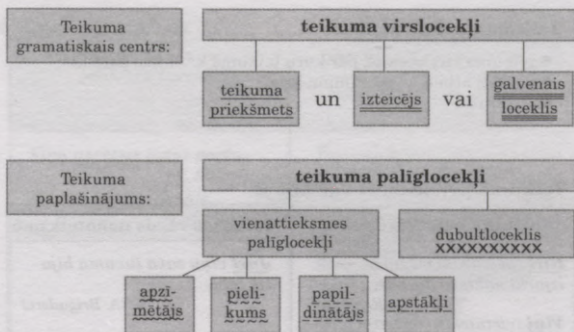
↑   ↑
sāpīgi   acīs

kliedzienu

Teikuma
priekšmeta kopa:
kvēla gaisma

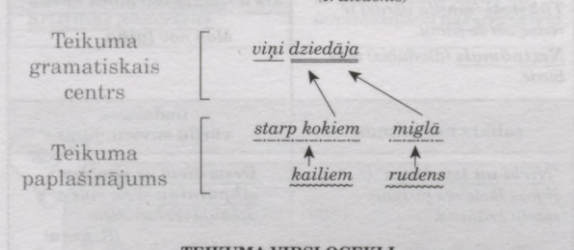
Izteicēja kopa:
sāpīgi iesvieda acīs
kliedzienu

- teikumi ar ietvertu teikuma priekšmetu** – teikuma priekšmets (es, tu, mēs, jūs) nav nosaukts, bet to var noteikt pēc izteicēja formas:
Lasu grāmatu par dzīvniekiem.

Viņi dziedāja starp kailiem kociem rudens miglā.

(I. Ziedonis)

- nav pakārtoti nevienam citam teikuma loceklim;
- **teikuma priekšmets un izteicējs vai galvenais loceklis:**

No visas šīs pēcpusdienas viņa atcerējās tikai dzejnieka mierīgo balsi.

(D. Zigmonte)

Viegls, dūmakains gaiss.

(G. Repše)

Teikuma priekšmets

- teikuma virsloceklis, par kuru teikumā kaut kas pateikts;
- parasti atbild uz jautājumu **kas?**;
- pasvītro _____

Teikuma priekšmets var būt

deklinējams vārds N.	darbības vārds nenoteiksmē
<u>Rīts</u> (lietvārds) mēģina izpirkt nakts nedarbus. (R. Ezera) <u>Viņi</u> (vietniekvārds) gāja ļoti tuvu viens otram. (R. Ezera) <u>Labais</u> (īpašības vārds) ir katrā cilvēkā. <u>Tūkstoši</u> (skaitļa vārds) ir redzējuši šo filmu. <u>Nezināmais</u> (divdabis) mūs biedē.	<u>Just</u> viņu savā tuvumā bija tik labi. (A. Brigadere)
	deklinējams vārds Ģ. aiz noliegtā darbības vārda Man nav <u>laika</u>.
salikts nosaukums	nedalāms vārdu savienojums
<u>"Nieki un izpriecas"</u> ir Noras Ikstenas pirmais stāstu krājums.	<u>Desmitiem un simtiem sīkputniņu</u> sveic mūs ar aptaujas rezultātiem. (R. Ezera)

Izteicējs

- teikuma virsloceklis, kas kaut ko izsaka par teikuma priekšmetu;
- atbild uz jautājumiem **ko dara? (ko nedara?), kāds ir? (kāds nav?), kas ir? (kas nav?)**;
- pasvītro =====

Izteicējs var būt

darbības vārds jebkurā formā	būt, kļūt, tapt, tikt, likties saiņības nozīmē + deklinējams vārds, apstākļa vārds, darbības vārds nenoteiksmē
Viņa <u>atceras</u> lietus garšu. (N. Ikstena) No rīta <u>bija</u> rasa zālē. (I. Ziedonis)	Viesnīca <u>ir</u> veclaiku greznības rūpīgs <u>patvērums</u> . (G. Repše) Mežs <u>kļūst tumšs un</u> <u>draudīgs</u> . Strādāt uz lauka <u>ir grūti</u> . Saprast draugu <u>ir</u> <u>ieklausīties viņā</u> .
saiņība + salikts nosaukums	saiņība + nedalāms vārdu savienojums
Pasaku burvis <u>ir Hanss</u> <u>Kristians Andersens</u> .	R. Blaumanis <u>ir viens no</u> latviskākajiem <u>rakstniekiem</u> .

Būt, tapt, tikt var lietot

- ar patstāvīgu nozīmi ('pastāvēt', 'atrasties', 'piederēt'):

Ārsts ir kabinetā.

- ar palīgdarbības vārda nozīmi (kopā ar divdabi):

Vasara jau ir sākusies.

- par saiņību (+ deklinējams vārds, apstākļa vārds, darbības vārds nenoteiksmē):

Zēns ir kārtīgs.

Darbības vārda **būt** īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes 3. personas formu **ir** teikumā var izlaist:

Vējš norimis.

Neminētas saitiņas vietā bieži raksta domuzīmi:

Antīš – trešais tēva dēls. Rudenī dienas vēl ir siltas, bet nakts – aukstas.

VIENKOPAS TEIKUMA GRAMATISKAIS CENTRS – GALVENAIS LOCEKLIS

Galvenais loceklis

- vienkopas teikuma virsloceklis;
- pasvītro

Galvenais loceklis var būt

darbības vārds nenoteiksmē
vai 3. personā

*Neko šajā pasaulē nevar
dabūt tūlīt.*

(I. Ziedonis)

*Vai stāstīt mātei par
piedzīvoto?*

deklinējams vārds
N., G., A.

*Neparasti liels mēness
dārzs.*

(R. Ezera)

*Pludmalē neviena cilvēka.
Tavu brīnumu!*

apstākļa vārds
(arī ar saitiņu)

Ļoti grūti.

Vai tā nav labi?

īpašības vārds
(arī ar saitiņu)

Pavisam vēss.

Vēl ir agrs.

TEIKUMA PALĪGLOCEKĻI – TEIKUMA PAPLAŠINĀTĀJI

Teikuma palīglocekļi

- paskaidro teikuma virslocekļus vai citus teikuma palīglocekļus;
- vienattieksmes teikuma palīglocekļi: **apzīmētājs, pielikums, papildinātājs, apstākļi;**
- **dubultlocekļis:**

*Rītos, vakaros, dažreiz pat dienas vidū viņa mēdza izdzert
pa kafijas tasei.*

(A. Liepa)

APZĪMĒTĀJS

- raksturo lietvārdu vai lietvārda nozīmē lietotu vārdu un izsaka pazīmi;
- atbild uz jautājumiem **kāds?, kāda?, kurš?, kura?, cik?, kā?**;
- pasvītro _____

Saskaņotais apzīmētājs var būt

īpašības vārds

***Sīko** burtu dēļ Indrai lasot
mīglojas acis.*

(A. Liepa)

lokāmais skaitļa vārds

*Uzpūta vējš un laipni
pārlidināja pāri ielai
vienu sarkanu lapu.*

(D. Zigmonte)

vietniekvārds

*Lielais rudens viesulis ir
gājis pāri šai vietai.*

(A. Liepa)

lokāmais divdabis

*Dziļi pazemē tomēr murd
neredzama straume.*

(A. Liepa)

Nesaskaņotais apzīmētājs var būt

lietvārds vai vietniekvārds G., L, L.	darbības vārds nenoteiksmē
No <u>ābolu</u> un <u>miglas</u> svara naktī nolūzusi puse no <u>ziemās</u> ābeles. (R. Ezera) <u>Mežā</u> braucējs pamodās agri.	Drūzmā varēja dzirdēt neizpratni, ziņkāri, nosodījumu un vēlēšanos <u>izskaidrot</u> notikušo. (P. Bankovskis)

nelokāms skaitļa vārds	prievārds + deklinējams vārds	saitīņa + deklinējams vārds
Mēs tikāmiem pirms <u>desmit</u> gadiem.	Virš <u>skārņa</u> durvīm bija <u>peleka</u> akmens vērsa galva <u>ar</u> <u>lieliem</u> <u>ragiem</u> un <u>sprogainu</u> <u>piēri</u>. (V. Belševica)	Edgaram ir <u>raksturīga</u> tieksme <u>būt</u> <u>pirmajam</u>.

Apzīmētājs var būt

salikts nosaukums	nedalāms vārdu savienojums
Par tirgus cenām saņēmu informāciju bez "<u>Lauku</u> <u>Avīzes</u>" starpniecības. (R. Ezera)	Jūs jau ar Kranci esat <u>lielu lieli</u> draugi. (E. Birznies-Uptis)

PIELIKUMS

- izteikts ar lietvārdu, teikumā raksturo vai precizē lietvārdu, vietniekvārdu vai lietvārda nozīmē lietotu vārdu;
- saskaņots ar paskaidrojamo vārdu;
- ja pielikumam pievienoti apzīmētāji, veidojas **pielikuma grupa**;
- pasvītro

Viņa dēls Kristaps piedalījās matemātikas olimpiādē.

PAPILDINĀTĀJS

- paskaidro darbības vārdu, retāk – deklinējamu vārdu;
- atbild uz jautājumiem **ko?**, **kam?**, **ar ko?**, **par ko?**, **pret ko?**, **no kā?**, **kā?**, **ko darīt?**;
- pasvītro

Papildinātājs var būt

deklinējams vārds

Ģ., D., A.

Gaišs puķu smaržas
piesātināts.

Atstāijiet man vismaz šo
noslēpumu.

(R. Ezera)

Mammucis lasa smilgas
un sarkanās skābeņu
spuriņas.

(V. Belševica)

prievārds + deklinējams
vārds

Nākamā diena noņēmās ar
lietus peļķu žāvēšanu.

(D. Zigmonte)

darbības vārds
nenoteiksmē

Tēvs nespēja palaist garām
nevienu sporta pārraidī.

(D. Zigmonte)

salikts
nosaukums

Gribu satikt Raimundu
Paulu.

nedalāms vārdu
savienojums

Katram no mums Latvija
ir vismiļākā.

APSTĀKĻI

- norāda darbības apstākļus: vietu, laiku, veidu, cēloni, nolūku vai pazīmes mēru;
- paskaidro darbības vārdu, īpašības vārdu, apstākļa vārdu;
- pasvītro

Vietas apstāklis	kur? kurp? no kurienes? uz kurieni?	<i>Istabā</i> iekuršu kamīnu trīspadsmit pagālēm. (A. Čaks)
Laika apstāklis	kad? cik ilgi? no kura laika? līdz kuram laikam?	<i>Šovakar</i> ielaidīsim pasauli sev dvēselē. (R. Ezera)
Veida apstāklis	kā? kādā veidā?	Pie katra pērķona dārdiena rūtis <i>žēli</i> iedzīnkstējās. (Z. Ērgle)
Cēloņa apstāklis	kāpēc? kādēļ? no kā?	<i>No sasprindzinājuma</i> eksāmenā Zanei sāka sāpēt galva.
Nolūka apstāklis	kādēļ? kādā nolūkā? pēc kā?	Došu savu kumeliņu Rožu dārzu <i>noecēt</i> . (Latviešu tautasdziesma)
Mēra apstāklis	cik? cik lielā mērā?	Terēzei bija <i>mazliet</i> citāda frizūra. (P. Bankovskis)

Apstākļi var būt

lietvārds D., A., I., L. <i>Lietus lija lielām lāsēm.</i> <i>Ik vakaru ar skumjām</i> meitene atceras vecāku māju. <i>Vilciena vagonā</i> viņa bija vienīgā braucēja. (P. Bankovskis)	prievārds (vai pus- prievārds) + lietvārds Nu viņa sēž <i>uz</i> pelēkā, sudrabainā <i>lieveņa</i> un raud. (G. Repše)
nelokāmais vai daļēji lokāmais divdabīis <i>Nemanot</i> bija pienācis vakars. (P. Bankovskis)	lietvārds un salīdzinājuma saiklis Mājas un manta viņu sasejušas <i>kā cietumnieku</i>. (J. Akuraters)

apstākļa vārds

Klātesošie sāka nikni
sačukstēties.

(A. Žigure)

salikts
nosaukums

"Dārzkopja
rokasgrāmatā" (2. sēj.)
palasišos par selerijām.

(R. Ezera)

nedalāms vārdu
savienojums

Viņš tikās vaigu vaigā ar
ienaidnieku.

SAVRUPINĀJUMI

- teikuma locekļi vai teikuma locekļu grupas, kas teikumā novietotas īpašā vietā un precizē vai paskaidro kāda cita teikuma locekļa nozīmi;
- teikumā atrodas aiz paskaidrojamā vārda;
- **savrupinātā teikuma locekļa grupu** veido savrupinātais teikuma loceklis un tam pakārtoti teikuma locekļi;
- rakstos atdala ar pieturzīmēm

Paradize, ilgu mala,
Sirds bez tevis vienmēr sala.

(A. Čaks)

savrupināts
pielikums un
pielikuma
grupa

, vai —

Vandai,
Lugaža
māsai,
pilsētas
nomalē māja,
kūti gavs ar
teļu, vesels
vistu bars.

(A. Liepa)

savrupināti
apzīmētāji
un apzīmētāja
grupa

, vai —

Gar visām
sienām slējās
grāmatu
plaukti,
pilni ar
grāmatām.

(A. Žigure)

savrupināts
apstāklis un
apstākļa
grupa

, vai —

Toreiz,
pirmajā ritā,
Izoldi
pamodināja
baržas vieglā
čikstoņa un
ūdens šlaksti.

(N. Ikstena)

divdabja
teiciens

,

Liepu lapotnē
izgulejies, vējš
visu dienu pa
plavām skrēja,
pa kokiem
lodāja, iegriezās
dārzos, krājot
smaržu pie
smaržas.

(J. Baltoilks)

atrodas aiz paskaidrojamā vārda

- Savrupinātā apzīmētāja grupā vismaz vienam apzīmētajam jābūt saskaņotam ar apzīmējamo vārdu:

Kāds rēgains negaišs, sauss kā izraudāta aces, tikai kaislibu plosīšanās!

(R. Ezerā)

Miljonāra mājās kalpones pārgērba aizmigušo Šerliju garā, kruzuļotā naktskreklā, skaistākā par jebkuru kleitu.

(V. Belševica)

- Apstākli vai apstākļa grupu savrupina tikai aiz tāda paša nosaukuma apstākļa:

Kaut kas tur, augšā, nojucis vai pārplisīš.

(R. Ezerā)

- Var savrupināt jebkuru teikuma locekli, ja to grib izcelt:

Prātu – to vajag vienmēr.

DIVDABJA TEICIENS

- ietilpst **divdabis** un viens vai vairāki no divdabja atkarīgi **patstāvīgi vārdi**;
- divdabis teikumā lietots par **apstākli** vai **dubultlocekli**;
- **neietilpst** teikuma virslocekļi:

Bertrams, izvilcis no portfeļa flaneļa vīkšķi, tīra kurpes.

(G. Repše)

- **neievada** ne saikļi, ne citi saistītājpārdi:

Es atturējos no piezīmes, ka, pieminot savus vēl tālākos senčus, viņam derīgāk būtu uzrāpties kokā.

(R. Ezerā)

- veido šādi **divdabji**:

lokāmais darāmās
kārtas pagātnes divdabis
lokāmais ciešamās kārtas
pagātnes divdabis
daļēji lokāmais divdabis

-is, -usi, -ies, usies

-ts, -ta

-dams, -dama, -damies,
-damās

nelokāmais divdabis

-ot, -oties

PIETURZĪMES

divdabja teicienu atdala ar komatiem	divus divdabja teicienus, kurus saista un , vienu no otra ar komatu neatdala
<i>Daugava ar miklu mēli laizīja krastmalas betonu, paklusām čāpstinādama vižņus.</i> (R. Ezera)	<i>Uz kūti Bille slāja, pastalas pa zemi vilkdama un akmentiņus spārdīdama.</i> (V. Belševica)

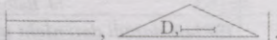
Divdabja teiciena apzīmējums – △

PLAŠĀKA SAVRUPINĀTA GRUPA, KURAS PAMATĀ DIVDABIS,

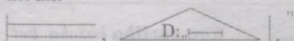
- veidojas, ja divdabim, kas teikumā ir apstāklis vai dubult-loceklis, pakārtots **palīgteikums** vai **tiešā runa**;
- veidojas salikts teikums:

*Antonija vēlreiz nodrebinājās, **atceroties, ka vienmēr turējusi vaļā istabas logu.***

(P. Bankovskis)

Māte stāvēja pie loga, domājot: "Kaut nu dēls nāktu ātrāk!"

VIENLĪDZĪGI TEIKUMA LOCEKĻI

- divi vai vairāki viena nosaukuma teikuma locekļi, kuri teikumā saistīti ar vienu un to pašu vārdu;
- atbild uz vienu un to pašu jautājumu:

*Mazs vējiņš **skrien** (ko dara vējiņš?) pa ceļu, **sagriežas** (ko dara vējiņš?) virpulī un **uzrauj** (ko dara vējiņš?) putekļus gaisā.*

(I. Ziedonis)

Saskaņotais un nesaskaņotais apzīmētājs nav vienlīdzīgi:

Pelēko rīta krēslu bez rimas slacīja nespodrs lietūs.

(Z. Skujiņš)

, neliek,

ja 2 vienlīdzīgus teikuma locekļus saista saikļi un, vai, jeb	<i>Vairākkārtīgi Ādolfu nolamāja par <u>blēdi un krāpnieku</u>.</i> (R. Kalpiņa)
ja un saista 2 vienlīdzīgu teikuma locekļu pārus, kas savukārt savienoti ar un	<i><u>Laimi un nelaimi</u> un <u>mīlestību un naidu</u> sastopam grāmatu lappusēs.</i>

, liek,

ja vienlīdzīgus teikuma locekļus nesaista saikļi	<i>Tārpiņš <u>tekalē</u> gar strautu, <u>tramda</u> taurenišu tautu.</i> (J. Baltvilks)
atkārtotu saikļu un, vai priekšā	<i>Tur bija dažādi <u>dziwnieki un puķes</u>, <u>un</u> augu <u>lapas</u>, <u>un</u> kaut kādas noslēpumainas <u>zīmes</u>.</i> (G. Berelis)
šādu saikļu priekšā: bet, kā arī, tomēr, toties, ne, nevis, kaut gan, kaut arī, lai gan, lai arī	<i>Kira <u>novilka</u> kažoku, <u>bet</u> cepuri <u>paturēja</u> galvā.</i> (A. Liepa)
saikļu otrās daļas priekšā: kā – tā, ne – bet, ne vien – bet arī, ne tikvien – bet arī, ja ne – ne, tiklab – kā, tiklab – kā arī, tikpat – kā, vai nu – vai	<i>Putni mežmalā <u>ne vien ēvināja</u>, <u>bet arī dūdoja</u>, <u>svilpoja</u>, <u>vīteroja</u>.</i>
atkārtotu saikļu priekšā: gan – gan, drīz – drīz, ir – ir, ne – ne, nedz – nedz, te – te	<i>Miglā nomazgājās <u>gan</u> supu melnās <u>muguras</u>, <u>gan</u> mana saduļķotā <u>dvēsele</u>.</i> (R. Ezera)

VISPĀRINOŠAIS VĀRDS

- dod kopīgu nosaukumu jēdzieniem, ko apzīmē vienlīdzīgi teikuma locekļi:

Kalendārā atrodami dažādi vīriešu vārdi: Jānis, Miķelis, Marks un Lūkass.

Pieturzīmes

V: V₁, V₂, V*

Pāri sijām bija tikai šķērsām pārliktas darba lietas: kūlīšos sasieta grābekļi, sakumi, dakšas, izkaptis.

(J. Jaunsudrabiņš)

V – V₁, V₂, V₃ – ...

Lielākajās upēs – Daugavā, Gaujā, Ventā – zēni atraduši labas makšķerēšanas vietas.

v, kā v₁, v₂, v₃.

Man patīk lauku puķes, kā margrietiņas, rudzupuķes, bezdelīgactiņas.

v, kā v₁, v₂, v₃, ...

Devītās klases skolēni, kā Liene, Lāsma un Jānis, guva labus panākumus valsts olimpiādēs.

Tādi v kā v₁, v₂, v₃ ...

Tādi putni kā bezdelīgas, strazdi, dzērves rudenī lido uz dienvidiem.

V₁, V₂, V₃ – V

Sāls, maize, uguns un krams – viss te ir nopērkams.

(M. Zālite)

* v – vispārinošais vārds

* v₁, v₂, v₃ ... – vienlīdzīgie teikuma locekļi

ATKĀRTOTI TEIKUMA LOCEKĻI

- vārdu vai vārdu grupu atkārtojums teikumā, lai uzsvērtu pazīmes stiprumu, darbības ilgumu u.tml.;
- atkārtot var ne tikai teikuma locekļus, bet arī ar teikumu gramatiski nesaistītus vārdus:

Visur klusums, klusums...

Un tā es sēžu un jautāju... jautāju sev bez gala – un ne uz vienu jautājumu man nav viennozīmīgas atbildes.

(R. Ezera)

Pieturzīmes

, parasti

*Aijai pēkšņi **loti, ļoti**
sagribējās redzēt saullēktu.*

(R. Ezera)

— lielāka pauze vai
paskaidrojums

*Viņa domāja par **mājām –
mājām** augstajos kalnos.*

... emocionālas pauzes,
aprāvums

*Es **klusēju... klusēju**
atkal.*

neatdala, ja saista
partikulas **nu,**
tad, ne, jau,
jo, patstāvīgi
vārdi **kas, kur**

***Cieši jo cieši** mēs
stāvam kā kopā saliktas
plaukstas ap vienu asins
lāsīti.*

(A. Rancāne)

Tēvs kas tēvs!

IESPRAUDUMI

- vārds, vārdu grupa vai teikums, kas norāda runātāja attieksmi pret teikumā izteikto:

*Mammai patika raidījumi par māju un sadzīvi un, **protams,**
padomi dārzā.*

(D. Zigmonte)

iesprausti vārdi	iespraustas vārdu grupas	iesprausti teikumi
● patstāvīgs vārds ● patstāvīgs vārds + prievārds	2 vai vairāki patstāvīgi vārdi	teikums
par laimi liekas tiesām galvenokārt manuprāt tiesa pirmkārt brīnums protams piemēram zināms bez šaubām iespējams acimredzot šķiet	tīrais brīnums citiem vārdiem pats galvenais no vienas puses vārdu sakot tā sakot to vidū goda vārds paldies Dievam mīļā stundīņ	tas sen zināms lieku galvu ķīlā kaut kas neticams kā rādās var teikt skaties vien kā paši zināt kā jau teicu

atdala ar , vai —

Daudzus no patstāvīgajiem vārdiem, kas mēdz būt par iespraudumiem, var lietot arī kā teikuma locekļus.

Viņš, **liekas**, ieradies vēlāk.

Reizēm arī lielais **liekas** sāks.

PASKAIDROJOŠU VĀRDU GRUPAS

- vārdi vai vārdu savienojumi, kas papildus paskaidro kādu no teikuma locekļiem;
- ievada iesprausti vārdi vai vārdu grupas (ievadītājevārdi);
- atdala ar pieturzīmēm:

Nu jā, pieaugušie, **sevišķi skolotāji**, vienmēr iedomājas visu zinām labāk.

(D. Zigmonte)

Pieturzīmes

- , parasti
- ja paskaidrojošu vārdu grupas grib izcelt
- ( ) ja paskaidrojošu vārdu grupas ir garākas vai mazāk svarīgas

Ievadītājevārda atdalīšana no paskaidrojošu vārdu grupas

atdala		neatdala	
piemēram	jāsaka	laikam	tostarp
proti	citiem	droši vien	vairāk
tas ir	vārdiem	varbūt	vismaz
respektīvi		galvenokārt	arī
īsāk		(it) īpaši	pat
konkrētāk		(it) sevišķi	biežāk
precīzāk		parasti	retāk
var teikt		patiesībā	
var sacīt		tā sauktais	
vārdu sakot		tai skaitā	

Daudzas grāmatas, **piemēram, pasakas**, lasa gan pieaugušie, gan bērni. Putni, **it īpaši lakstīgalas**, mūs priecē ar jaukām dziesmām.

UZRUNA UN UZRUNAS GRUPA

Uzruna

- vārds vokatīvā, ar kuru teikumā uzrunā dzīvu būtni, priekšmetu vai parādību:

*Spēlē, spēlmani, visu mūžu,
Visu mūžu un vēl aiz tā.
(A. Čaks)*

Uzrunas grupa

- veidojas, ja uzrunu raksturo apzīmētājs vai pielikums:

*Mūžīgais klaidoni
vējš,
apstājies brīdi
un padziedi savas brīnišķās dziesmas!
(A. Skujiņa)*

Pieturzīmes

- uzrunu un uzrunas grupu atdala ar komatiem.

Parasti personu vietniekvārdi **tu**, **jūs** uzrunā neietilpst:

Tu, dēls, visu man nestāsi!

Reizēm vietniekvārdi **tu** un **jūs** pastiprina uzrunu. Tad tos kopā ar uzrunu atdala no pārējā teikuma ar pieturzīmēm:

*Viņas sauca par Zaigu un Vizmu, **tu tētīt**, cik nepiedienīgi vārdi!*

(D. Zigmonte)

SALIKTA TEIKUMA SINTAKSE

Salikts teikums

- teikums, kurā apvienotas divas vai vairākas daļas, kas katra pēc uzbūves atbilst vienkāršam teikumam;
- katrai teikuma daļai ir savs gramatiskais centrs:

*Plūst atkal sejā Rīgas dzestrā elpa,
Zem kājām tumsā kaut kur ūdens urdz.*

(A. Čaks)

Saliktu teikumu iedalījums

pēc gramatiskajām attieksmēm starp teikuma daļām	pēc daļu skaita	pēc daļu saistīšanas līdzekļiem
● salikts sakārtots teikums ● salikts pakārtots teikums ● jaukts salikts teikums	● salikts nepaplašināts teikums (2 daļas) ● salikts paplašināts teikums (3 vai vairākas daļas)	● salikts saikļa teikums ● salikts bezsaikļa teikums ● salikts jaukta saistījuma teikums

Salikta teikuma daļas saista

sakārtojuma saikļi	pakārtojuma vārdi			
	pakārtojuma saikļi	apstākļa vārdi	attieksmes vietniekvārdi	vārdu grupas
un, arī, un arī, bet, tomēr, taču, turpretī, gan – gan, ir – ir, nevis – bet, ne vien – bet arī, kā – tā, ne – bet, vai nu – vai u.c.	ka, lai, vai, ja, līdz, līdzko, tiklīdz, lai gan, lai arī, tāpēc ka, tā kā, tādēļ ka, kaut gan, kaut arī u.c.	kad, kur, kā, cik, kāpēc, kādēļ u.c.	kas, kurš, kura, kāds, kāda	uz kurieni, no kurienes, aiz kura u.c.

SALIKTA TEIKUMA IEDALĪJUMS PĒC SINTAKTISKĀS ATTIEKSMES STARP TEIKUMA DAĻĀM

SALIKTS SAKĀRTOTS TEIKUMS

- salikts teikums, kura daļas ir cita no citas neatkarīgas un saistītas sakārtojumā;
- teikuma daļas saista sakārtējuma saikļi, tie var arī nebūt:

Kucēns iesmilkstējās un atkāpās solīti, taču tā brūnās acis neatlaidīgi uzlūkoja Uldi.
(D. Zigmonte)

Abās pusēs ekrānam slējās balti zeltītas palmas, no palmu sahnēm šlācās zelta ūdenskritumi.
(V. Belševica)

Pieturzīmes

starp teikuma daļām

, liek,

ja starp teikuma daļām domu ziņā nav cieša sakara:

*Kupļajai liepiņai
Zari mīrkst Daugavā;
Daiļajai meitiņai
Iet slaviņa tautiņās.*
(Latviešu
tautasdziesma)

, liek,

ja atdala teikuma daļas:

*Kļavai uz ielas
stūra bija nobiru-
šas pirmās sarka-
nās lapas, un di-
vas mazas meite-
nes tās salastīja un
lika pušķos.*
(D. Zigmonte)

, neliek,

ja pirmajā teikuma daļā ir teikuma locekļi, kas attiecināmi uz abām daļām:

*Un naktīs
lakstīgalu vietā
man zem logiem
čīkst vēja izkārtnes
un kaķi nāud uz
jumtiem.* (A. Čaks)

teikuma beigās

pieturzīmi nosaka pēc **pēdējās** neatkarīgās daļas izteikuma mērķa:
Nekur plašā apkārtnē nebija manāms ne sniega kriksītis, ai, cik tie bija tumši Ziemassvētki!
(D. Zigmonte)

daļas vidū starp vārdiem

– liek

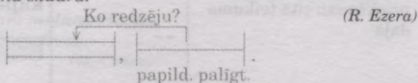
- abām daļām kopīga, bet otrajā daļā nenosaukta izteicēja vietā:
Zane domāja par mājām, Līva – par ceļojumu uz Franciju.
- abām daļām kopīga, bet otrajā daļā nenosauktas saitiņas vietā:
Kā attēls ūdenī mežs atspoguļojas zemes dzīlēs, vienīgi attēls ūdenī ir izzūdoša šķietamība, bet sakņu mežs – dzīva īstenība.
(A. Bels)

– neatkarīgas teikuma daļas grafiskais attēls.

SALIKTS PAKĀRTOTS TEIKUMS

- salikts teikums, kurā ir viena neatkarīga daļa un viena vai vairākas atkarīgas daļas;
- neatkarīgā daļa – **virsteikums***, atkarīgā – **paligteikums****;
- starp virsteikumu un paligteikumu ir pakārtojuma sintaktiskais sakars:

Reiz redzēju, kā pa irdenas smilšu bedres malu augšup rāpās melnsarkanā skudra.

Paligteikums

- paskaidro kādu vārdu citā teikuma daļā vai ir pakārtots visam virsteikumam;
- parasti atbild uz jautājum;
- var atrasties virsteikuma priekšā, aiz virsteikuma, starp virsteikuma vārdiem;
- dažu paligteikumu atrašanās vieta ir noteikta:

Kad viņi atgriezīsies, es vairs nebūšu tā pati.

(R. Ezera)

Piepeši sajūtu, ka tuvumā kaut kas ļoti smaržo pēc medus.

(R. Ezera)

No kartītes, ja vērīgi ieklausījās, varēja dzirdēt šalcam zilu jūru.

(D. Zigmonte)

Paligteikumu ievada

pakārtojuma saikļi

pakārtojuma vārdi

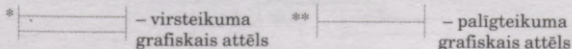
apstākļa vārdi

attieksmes vietniek-vārdi

vārdu grupas

ir teikuma locekļi

Pakārtojuma vārdi var arī nebūt.

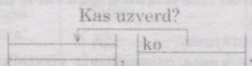

Teikuma priekšmeta palīgteikums

- to pēc nozīmes var uztvert par citas teikuma daļas teikuma priekšmetu; - precizē ar vietniekvārdu tas izteiktu teikuma priekšmetu citā teikuma daļā	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kas?	ka, lai, vai, ja, kas, kurš, kura, kāds, kāda, kā, cik, kad, kur, kāpēc bez pakārtojuma vārda

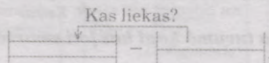
Tikai manī nez no kurienes un sazin kāpēc vēl ik pa brīdīm uzverd tas, *ko es domās ironiski saucu par "jaunības atraugām"*.

(R. Ezera)

Brižiem Billei liekas – *cirks nemaz tik ļoti nepatīk*.

(V. Belševica)

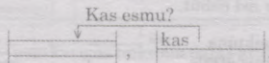

Izteicēja palīgteikums

- paskaidro ar saitiņu un vietniekvārdiem tas, tā, tāds, tāda, viss izteiktu izteicēju citā teikuma daļā; - parasti atrodas aiz virsteikuma	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kas ir? kas nav? kāds ir? kāds nav?	ka, kas, kurš, kura, kāds, kāda

Es esmu tas, *kas visu panākt grib*.

(V. Plūdons)

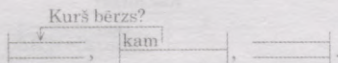

Apzīmētāja palīgteikums

● raksturo lietvārdu citā teikuma daļā un nostājas aiz tā	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kāds? kāda? kurš? kura?	kas, kurš, kura, kāds, kāda, kā, cik, kad, kur, kāpēc, ka, lai, vai, uz kurieni, no kurienes

Līkais bērzs, kam **melns rievās**,
Izskatās pēc zebras tievas.

(M. Cielēna)

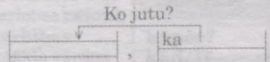

Papildinātāja palīgteikums

● papildina darbības vārdu citā teikuma daļā	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	ko? par ko? ar ko? no kā? kam?	kas, kurš, kura, kāds, kāda, kad, kur, cik, kā, kāpēc, ka, lai, vai bez pakārtojuma vārda

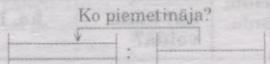
Es nevēru acis vaļā un jutu, ka **rokās cieši turu nesen atrasto albumiņu**.

(N. Ikstena)

Viņa vēl piemetināja: **naudu katrs varot uzburt no mēness stariem vai ūdens burbuļiem**.

(D. Zigmonte)

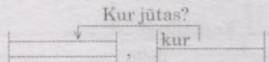

Vieta apstākļa palīgteikums

- norāda citā teikuma daļā izteiktās darbības vai kādas parādības norises vietu; - raksturo darbības vārdu, apstākļa vārdus te, tur, turp, visur, vārdu grupas no turienes, uz turieni	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kur? kurp? no kurienes? uz kurieni?	kur, kurp, no kurienes, uz kurieni

Tie lieliski jūtas visur, kur ir liela burzma un sajukums.

(G. Berelis)

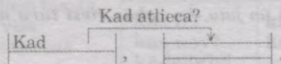

Laika apstākļa palīgteikums

- norāda citā teikuma daļā izteiktās darbības vai kādas parādības norises laiku; - raksturo darbības vārdu, apstākļa vārdus tad, tikmēr	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kad? cik ilgi? no kura laika? līdz kuram laikam?	kad, kamēr, līdz, līdzko, tikko, tiklīdz, tiklīdz kā, iekām, iekams, kopš, pirms, pēc tam kad

Kad pēdējā piparkūku panna bija iesludināta krāsnī, vecītis atlieca muguru.

(D. Zigmonte)

Veida apstākļa palīgteikums

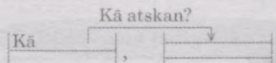
- norāda citā teikuma daļā izteiktās darbības veidu; - raksturo darbības vārdu, apstākļa vārdu tā	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kā? kādā veidā?	ka, lai, kā

Komatu **kā** priekšā liek, ja tas ievada citu teikuma daļu, kurā ir izteicējs.

• liek
<i>Kā mežā sauc, tā atskan.</i> (Latviešu sakāmvārds)

• neliek
<i>Trīc kā apšu lapa.</i> (Latviešu sakāmvārds)

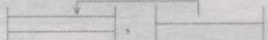
Mēra apstākļa paligteikums

• norāda citā teikuma daļā izteiktās darbības, īpašības vai apstākļa mēru; • raksturo darbības vārdu, īpašības vārdu vai apstākļa vārdu (bieži tik, tikpat)	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	cik? kādā mērā?	ka, lai, cik

Sāras plānais kokvilnas krekls vietumis bija tik samircis, **ka lipa klāt miesai.**

Kādā mērā samircis?

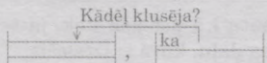
(N. Ikstena)

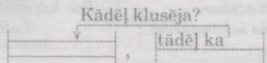
Cēloņa apstākļa paligteikums

• norāda citā teikuma daļā izteiktās darbības cēloni; • raksturo darbības vārdu, apstākļa vārdus tādēļ, tālab; • ja vārdus tāpēc un tādēļ uzsver, tad tie iekļaujas daļā, kuru paligteikums paskaidro, un paligteikums sākas ar saikli ka	jautājumi	pakārtojuma vārdi
	kāpēc? kādēļ? kālab?	tāpēc ka, tādēļ ka, tālab ka, ka, tā kā

Māte klusēja tādēļ, ka negribēja citus sāpināt.

Māte klusēja, tādēļ ka negribēja citus sāpināt.

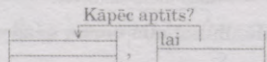

Nolūka apstākļa paligteikums

	jautājumi	pakārtojuma vārdi
- norāda citā teikuma daļā izteiktās darbības nolūku; - raksturo darbības vārdu, apstākļa vārdus tādēļ, tāpēc, tālab	kāpēc? kādēļ? kālab? kādā nolūkā? kādam nolūkam?	lai

Virves gals aptīts ap plaukstu, lai nepasprūk vaļā.

(A. Liepa)

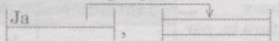

Nosacījuma paligteikums

	jautājumi	pakārtojuma vārdi
izsaka nosacījumu, kuram piepildoties var notikt citā teikuma daļā izteiktā darbība	kādā gadījumā? ar kādu nosacījumu?	ja ☐ bez pakārtojuma vārda

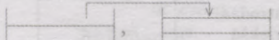
Ja tas notiktu melnā pusnakts stundā, Ineta varbūt pat nobītos.

Kādā gadījumā nobītos? (D. Zigmonte)

Būtu man darbs – rokas klēpī neturētu.

Kādā gadījumā neturētu?

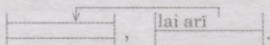
Pieļāvuma paligteikums

- norāda iemeslu, kura dēļ citā teikuma daļā izsacītā darbība varētu nenotikt, bet tomēr notiek

jautājumi	pakārtojuma vārdi
–	lai gan, lai arī, kaut gan, kaut arī

Tomēr viņš nesāk neko skaidrot, lai arī gadu gaitā kļūst aizvien konservatīvāks un neiecietīgāks pret ikvienu novirzi no ierastā.

(A. Vālodze)

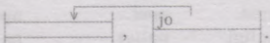
Pamatojuma paligteikums

- pamato visu citā teikuma daļā izteikto domu;
- atrodas aiz teikuma daļas, uz kuru attiecas

jautājumi	pakārtojuma vārdi
–	jo bez pakārtojuma vārda

Šorīt esmu cēlusies agrā stundā, jo vajadzēja sadabūt pienu.

(E. Rubene)

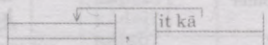

Salīdzinājuma paligtekums

● ar salīdzinājuma palīdzību raksturo to, par ko runāts citā teikuma daļā;	jautājumi	pakārtojuma vārdi
● ja teikuma daļas saista saiklis jo – jo , paligtekums atrodas virsteikuma priekšā	–	it kā, nekā, tāpat kā, jo – jo, cik, kā, kā kad

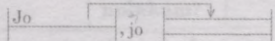
*Un es
vientulīgs bulvāros klīdu,
klīdu un klīdu,
it kā ar soļiem
gribētu saskaitīt zvaigznes.*

(A. Čaks)

Jo tuvāk nāca zeme, jo skaļāk svilpa vējš.

(P. Bankovskis)

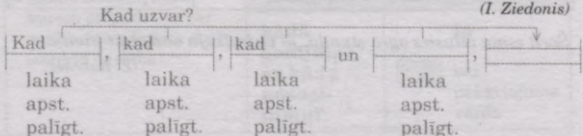

VIENLĪDZĪGI PALĪGTEIKUMI

- attiecas uz vienu un to pašu vārdu citā teikuma daļā;
- ir viena veida paligtekumi;
- vienlīdzīgi ir arī viena veida paligtekumi, kas pakārtoti visam virsteikumam

Kad upē nav atvaru, kad ūdens ir remdens, kad alus ir novadējis un cilvēki ar sevi nestrīdas, uzvar muļķi.

(I. Ziedonis)

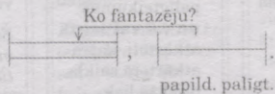
PALĪGTEIKUMU PAKĀRTOJUMA VEIDI

Tiešais pakārtojums

Palīgteikumi paskaidro virsteikumu.

Guļu un fantazēju, *ko es darītu ar naudu.*

(R. Ezera)

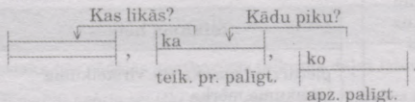

Pakāpeniskais pakārtojums

Viens palīgteikums paskaidro virsteikumu, nākamais palīgteikums – iepriekšējo utt.

Man likās, *ka nekas nav siltāks par sniega piku, ko cilvēks nes dāvināt otram.*

(I. Ziedonis)

PIETURZĪMES SALIKTĀ PAKĀRTOTĀ TEIKUMĀ

Pieturzīmes

starp teikuma daļām

– : liek,

- ja palīgteikums citai teikuma daļai pievienots bez pakārtojuma vārda:
- papildinātāja palīgteikumā,
- teikuma priekšmeta palīgteikumā,
- nosacījuma palīgteikumā,
- pamatojuma palīgteikumā;
- kols norāda uz sekojošu paskaidrojumu, domuzīme – uz teikuma daļu lielāku nošķiršanu:

*Sev vaicāju: vai
sapnī biju?*
(A. Čaks)

, liek,

- starp teikuma daļām;
- ja vienlīdzīgus palīgteikumus **un** vai **vai** saista atkārtoti, katra atkārtotā saikļa priekšā liek komatu:

*Autobuss tik stipri
kavējās, ka no
pieturas uz staciju
dabūju skriešus
skriet.*

(R. Ezera)

, neliek,

ja vienlīdzīgus palīgteikumus saista saikļi **un** vai **vai**:

*Šovakar gribas
man sapņot,
tik sapņot
un aizmirst, ka
vajaga naudas,
ka pazole
cauras
un rīt jāatrod
darbs.*

(A. Čaks)

teikuma beigās

pieturzīmi nosaka pēc virsteikuma izteikuma mērķa:

*Vai karote apstājas mutes priekšā, kad
dziesma nāk dziedādama?*

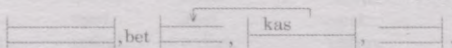
(I. Ziedonis)

JAUKTS SALIKTS TEIKUMS

- teikums, kurā ir vismaz divas neatkarīgas daļas un vismaz viens palīgteikums:

*Bille noguļas uz vēdera un bāž roku ūdenī aplūncāties, bet
ūdens, kas izskatījās tik silts, ledaini apdzel pirkstus.*

(V. Belševica)

Pieturzīmes

starp teikuma daļām

; liek

starp nozīmes ziņā
patstāvīgām
teikuma daļām:

*Nu, varbūt tas
nemaz nav slikti;
kad mēs sajūtamies
tādi svarīgi, tad
mēs reizēm arī
pacenšamies kaut
ko svarīgu paši
izdarīt.*

(D. Zigmonte)

; liek

starp teikuma
daļām:

*Es gribu vēl kaut ko
teikt, bet viss, ko es
saku, sadeg kā
brinumsvecīte.*

(I. Ziedonis)

; neliek

un priekšā, ja tas
saista divus
virsteikumus,
kuriem pakārtots
viens un tas pats
paligsteikums:

*Kad pāri Rīgas
torņiem lija saules
zelts, sākās liels
koncerts un kori
dziedāja savai
tautai.*

teikuma beigās

nosaka pēc pēdējās neatkarīgās teikuma daļas izteikuma mērķa:
*Vilsonam nebija sevišķi viegla galva, taču mācībās viņš turējās cik
spēdams, kas cits viņam atlika, ja viņš gribēja studēt ārzemēs un
ar laiku kļūt par lielas firmas vadītāju?*

(D. Zigmonte)

PERSONU RUNAS VAI DOMU
ATTĒLOJUMS RAKSTOS

TIEŠĀ RUNA

- kādas personas runas vai domu **tiešs** atkārtojums;
- teikuma daļa, kurā ir norāde par runātāju, ir **piebilde**;
- tiešajā runā var būt viens vai vairāki teikumi

Pieturzīmes

Tiešo runu liek pēdīnās.

Piebilde : „Tiesā runa . (?)”

Skolotāja nostājas klases priekšā, uzmet kūkumiņu, saberzē rokas un saka: **“Atcerēsimies atkal un atkal, ka skaists rokraksts rāda skaistu raksturu. Izkopt rokrakstu nozīmē izkopt raksturu.”**

(V. Belševica)

„Tiesā runa . (?)” piebilde .

“Tagad sastājiēties aplī man apkārt, bet tā, lai starp jums paliek pietiekami daudz vietas,” skolotāja rīko.

(V. Belševica)

„Tiesā ,” piebilde , „runa . (?)”

“Aujies nost,” vecāmāte saka, “un rādi šurp tās savas kājas.”

(V. Belševica)

„Tiesā runa . (?)” piebilde . „Tiesā runa . (?)”

“Maiga, Mudīt! Nesēstieties malā! Šoreiz jāpiedalās arī jums!” skolotāja saka tā priecīgi un mazliet noslēpumaini. “Mēs mācīsimies to, kas jāprot katrai dāmai!”

(V. Belševica)

Piebildes sākums : „Tiesā runa . (?)” – piebildes turpinājums .

Sīmanis vienīgi neapmierināti nopurpina: **“Kas tad atkal par brīnumiem!”** – novēršas un, iedūris degunu savos filozofisko zināšanu pamatos, sāk lasīt lekciju.

(A. Valodze)

Ja nav piebilžu,		
katru tiešo runu liek pēdīnās un sāk rakstīt jaunā rindā: <i>"Ingūna?"</i> <i>"Jā."</i> <i>"Kā pa skolu?"</i> <i>"Skumīgi. Kaut kāds apsikums, nekas nelienu galvā. Interesanti, ar ko tas beigsies..."</i> (A. Valodze)	katru tiešo runu sāk rakstīt jaunā rindā un tās priekšā liek domuzīmi (iespiedtekstā): – <i>Ingūna?</i> – <i>Jā.</i> – <i>Kā pa skolu?</i> – <i>Skumīgi. Kaut kāds apsikums, nekas nelienu galvā. Interesanti, ar ko tas beigsies...</i> (A. Valodze)	ja teikumi ar tiešo runu rakstīti vienlaidu tekstā, tiešās runas jāliek pēdīnās un cita no citas atdalāmas ar domuzīmi: <i>"Ingūna?" – "Jā."</i> – <i>"Kā pa skolu?"</i> – <i>"Skumīgi. Kaut kāds apsikums, nekas nelienu galvā. Interesanti, ar ko tas beigsies..."</i> (A. Valodze)

NETIEŠĀ RUNA

- kādas personas runas vai domu **atstāstījums**;
- darbības vārds parasti ir atstāstījuma izteiksmē

Tiešās runas pārveidošana netiešajā

piebildi pārveido
par **virsteikumu**

tiešo runu pār-
veido par **papildi-
nātāja vai tei-
kuma priekšmetu
palīgteikumu**

bieži jāmaina
personu
vietniekvārdi un
darbības vārdu
personu formas

- tiešās runas
teikumi, kuros ir
izsauksmes vārdi vai
uzruna, netiešās
runas teikumos nav
pārveidojami;
- saturu pārstāsta

Tiešā runa

*"Vai tu sētnieci labi pazīsti?"
Atis iejautājās.*

Netiešā runa

*Atis iejautājās, vai es
sētnieci labi pazīstot.
Atis iejautājās, vai viņa
sētnieci labi pazīstot.*

NOĢIEDAMĀ RUNA

- teikums vai teksts, ar kuru izteikta nojausma par kādas personas runu vai domām;
- lieto 3. personas formas;
- no pārējā teksta neizdala

Indra neuzkrītoši atbrīvo elkoni. Nē, viņa nebrauks. Ja viņu nav gribējuši, ja viņai neuzticas, ja citus uzskata par cienīgākiem pārstāvēt Rūdunavu, viņa neuztieps savu klātbūtni. Cilvēkiem taisnība: nu, kad neatkarība iegūta, jārēķinās nevis vairs ar pārdrošajiem, ar karstgalviem, bet ar prāta cilvēkiem, ar tiem, kas strādās, kārtos, pārveidos, atjaunos. Karstgalviem jāpaiet malā. Īpaši, ja viņu darba gadi jau pagātnē. Tā ka ... viss pareizi,

(A. Liepa)

CITĀTS, TĀ IESAISTĪŠANA TEIKUMĀ

- izvilks no kādas personas runas vai rakstveida teksta:

*Imants Ziedonis iesauca: "Gana man visu pasauli mācīt!
Viens cilvēks jāatstāj nemācīts."*

Pieturzīmes

- ja citāts ir vesels teikums vai teikumu grupa, pieturzīmes lieto kā teikumos ar tiešo runu;
- citātu raksta jaunā rindā

- ja citātu iekļauj teikumā, to raksta ar mazo burtu;
- pieturzīmju lietošanu nosaka teikuma uzbūve;
- beigu pieturzīmi liek aiz pēdējām

*Māra Zālīte raksta:
"Nekad tu neesi mājās,
Lai kad es pie tevis eju.
Tu sēdi pavisam tuvu,
Bet tālums ir tavā sejā."*

*Kas to teicis (Bairons?), ka
"grūtāk izžāvēt vienu asaru
no raudošas acs nekā izliet
veselas asiņu straumes?"*

(R. Ezera)

TEKSTA PAZĪMES UN UZBŪVE

Tekstu veido	teikumi	izsacījumi	atrautas teikuma daļas
	tiem ir gramatiskais centrs: <i>Mikla un plāna kā papīrs uz trotuāriem nosēstas gursi migla.</i> (A. Čaks)	patstāvīgas vienības bez gramatiskā centra: <i>Gan jau. Tā gan. Tavu brīnumu!</i>	saprotamas tikai kontekstā: <i>Visa šī lieta reiz kļūs skaidra. Noteikti.</i> (A. Čaks)

Tekstu raksturo

mērķniecība	pilnīgums	sakarīgums	pabeigtība
Katrs teikums, izsacījums pakļaujas temata atklāsmei.	Saturs tiek realizēts.	Teikumu un izsacījumu loģisks saistījums.	Secinājumi vai vispārinājumi.

Teksta uzbūve

Teksts stāsta par noteiktu tematu		
ievads	iztirzājums	nobeigums
Ievirza temata risinājumā. Izvirza problēmu.	Plāna punktotos norādīto apakštematu apraksts, problēmu risinājums.	Rezumē risināto tematu.

Rindkopa

- teikumu, izsacījumu, atrautu teikuma daļu ciešs, sakarīgs saistījums, kurā izteikta noteikta doma;
- rindkopu sāk rakstīt ar atkāpi

Temats

parādību kopums, kas atveidots daiļdarbā, par ko stāstīts tekstā

Ideja

atziņa, ko rakstītājs pauž savā darbā

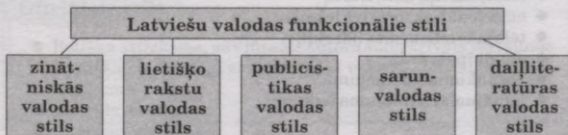
Vārdu izvēle tekstā

- lai skaidri, precīzi, tēlaini izteiktu domu, jāizvēlas piemēroti vārdi, jāzina to nozīmes;
- bez vajadzības nav jāmaina darbības vārdu laiki;
- nav jālieto nenozīmīgas frāzes
- jāvairās no neliterāru vārdu (barbarismu u.c.) lietošanas;
- jāizskauž liekvārdība;
- jāvairās no vienādu vārdu atkārtojumiem teikumā vai blakus esošajos teikumos;
- jāvairās no nemotivēta vārdu izlaiduma

STILISTIKA

Valodas stils

Valodas paveids, kura lietošanas izvēle atkarīga no komunikācijas satura, situācijas un runātāja vai rakstītāja, kā arī adresāta attieksmes.

Zinātniskās valodas stils

- lieto zinātnē un tehnikā (referāti, zinātniskas diskusijas, tēzes, monogrāfijas, raksti);
- informācija sniegta jēdzienos;
- neitrāla leksika;
- daudz terminu, internacionālismu;
- precizitāte;
- loģika;
- fakti, analīze, secinājumi, formulējumi, definīcijas
- plaši salikti teikumi;
- iespaidumu konstrukcijas

Lietišķo rakstu valodas stils

- oficiālo dokumentu stils valsts iestādēs, sabiedriskajās organizācijās, saimnieciskajos, kā arī atsevišķu personu oficiālajos darījumos (CV, iesniegums, paskaidrojums, protokols, lēmums, līgums, ielūgums, līdzjūtība, telegramma, sludinājums, kvīts, izziņa, pilnvara);
- dokumentalitāte;
- lietiskums;
- koncentrēta izteiksme;
- neitrāla leksika;
- izteiksmes līdzekļu standartizācija;
- daudz fakti, atzinumu, skaitļu;
- daudz īpašvārdu;
- termini;
- vienkārši teikumi, salikti saikļa teikumi;
- iespaidumu konstrukcijas

Publicistikas valodas stils

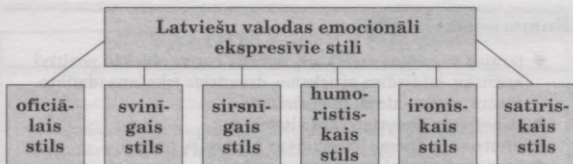
- lieto laikrakstos, žurnālos, publicistiska rakstura grāmatās, radio, televīzijā, runās (ievadraksts, problēmu raksts, preses apskats, informācija, recenzija, reportāža, intervija, feļetons);
- runā gan jēdzienos, gan tēlos;
- aktualitāte;
- mērķtiecība;
- konkrētība;
- fakti, skaitļi, dati, citāti;
- emocionāli ekspresīvā leksika;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- daudz īpašvārdu;
- nosaukumu saīsinājumi;
- jautājuma, izsaukuma teikumi

Sarunvalodas stils

- lieto sazināšanās procesā ģimenē, iestādēs, ražošanā (neoficiālas sarunas, mutvārdu informācija, vēstules, dienasgrāmatas);
- brīvāka attieksme pret literārās valodas normām;
- dialogs;
- sarunvalodas vārdi;
- emocionāli ekspresīvā leksika;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- teikumu aprāvumi;
- izlaidumi;
- uzrunas;
- neliterārajā sarunvalodā – vienkāršrunas vārdi, barbarismi, vulgārismi, žargonismi

Daiļliteratūras valodas stils

- lieto daiļliteratūrā (lirika, epika, drāma, liroepika);
- runā tēlos;
- bagāts vārdu krājums;
- stilistiski ekspresīvā leksika;
- emocionāli ekspresīvā leksika;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- daudzveidīgas teikumu konstrukcijas;
- atšķirīgi autoru individuālie stili;
- izmanto funkcionāli pārveidotus pārējos stilus

Oficiālais stils

- lietišķa attieksme, nav jūtams autora subjektīvais vērtējums (lietišķajos rakstos, zinātniskajos rakstos, oficiālās runās, ziņojumos);
- neitrāla leksika;
- internacionālismi;
- termini;
- stāstījuma teikumi

Svinīgais stils

- pacilāta, saviļņojoša izteiksme, patoss, rāda cildeno (svinīgās runās un rakstos, odās);
- poētismi;
- internacionālismi;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- vienlīdzīgu teikuma locekļu blīvējumi;
- uzrunas;
- retoriski jautājumi, pamudinājuma, rosinājuma teikumi

Sirsnīgais stils

- izsaka simpātijas, draudzīgu, sirsnīgu attieksmi, līdzjūtību, izceļ pozitīvo (sarunvalodā, dailī literatūrā);
- pamazināmie vārdi;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- bagātīgs sinonīmu lietojums;
- uzruna

Humoristiskais stils

- izraisa veselīgus smiekļus, parāda runas objektu pozitīvi komisku, labsirdīga attieksme, draudzīga jokošana (daiļliteratūrā, sarunvalodā, publicistikā);
- stilistiski neiederīgu vārdu lietojums;
- internacionālismu lietojums ar nepareizu nozīmi;
- humoristiska rakstura personu vārdi;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- iespaidumi

Ironiskais stils

- smalki apslēpts izsmiekls, negatīva attieksme (daiļliteratūrā, sarunvalodā, publicistikā)
- slavīnot peļ;
- vārdu nozīmes kontrastē ar parādību būtību;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi;
- iespaidumi;
- noģiedamā runa

Satīriskais stils

- ass, atklāts izsmiekls; sarkasms – dzēlīgs izsmiekls (daiļliteratūrā, sarunvalodā, publicistikā);
- sarunvalodas vārdi;
- vienkāršrunas vārdi, barbarismi, vulgārismi, žargonismi;
- vārdu spēle;
- internacionālismu parodējums;
- tēlainās izteiksmes līdzekļi

VALODAS KULTŪRA

- valodas līdzekļu optimāls lietojums noteiktā runas situācijā;
- literārās valodas normu zināšana un ievērošana;
- **valodniecības nozare** – pēti literārās valodas normalizācijas problēmas, valodas līdzekļu lietošanu noteiktā runas situācijā

Literārās valodas normas

- sabiedrībai atzīstami pareizas valodas nosacījumi noteiktā literārās valodas attīstības posmā;
- formulētas dažādās vārdnīcās un latviešu valodas gramatikās

VALODAS KULTŪRAS LĪMEŅI

pareizības līmenis

zemāks līmenis:

- literārās valodas normu zināšana un ievērošana,
- obligāts visiem valodas lietotājiem

meistarības līmenis

augstāks līmenis:

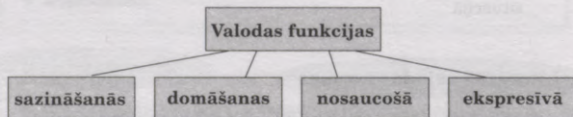
- apgūtas un automatizētas literārās valodas normām atbilstošas valodas iemaņas;
- prasme izvēlēties pēc satura visprecīzāko, stilistiski iederīgāko, izteiksmīgāko, vieglāk uztveramo:
  - valodas līdzekļu savdabīgums,
  - iederīgums
  - izteiksmīgums,
  - skaistums,
  - bagātība;
- radošs raksturs

VISPĀRĪGĀS VALODNIECĪBAS UN VALODAS VĒSTURES PAMATJAUTĀJUMI

VALODA – SABIEDRISKA PARĀDĪBA

Dzimtā valoda

- valoda, kuru bērns apgūst no dzimšanas;
- sava valoda ir katrai nācijai, katrai tautai;
- tai ir runas un rakstu veids

Literārā valoda

- apzināti kopta, normēta valoda;
- kopīga visai tautai;
- mūsdienu latviešu literārās valodas kopšana aizsākta 19. gs. otrajā pusē;
- tās pamatā – vidus dialekts,
  - folkloras valoda,
  - veclatviešu rakstu valoda

Valsts valoda

- politiski, sociāli un kultūras ziņā vienota valstiska veidojuma valoda; nācijas simbols un vienotāja;
- tiek lietota valsts un pārvaldes orgānu, iestāžu, uzņēmumu un organizāciju darbībā un lietvedībā, likumdošanā, dažādās dzīves sfērās;
- noteikta ar likumu;
- valsts garantē pilsoņu tiesības lietot šo valodu visā valsts teritorijā;
- valsts garantē šīs valodas aizsardzību;
- latviešu valodai valsts valodas statuss kopš 1988. gada 6. oktobra

Pirmvaloda

- valoda, no kuras cēlušās vienas valodu saimes valodu grupas (piemēram, indoeiropiešu pirmvaloda);
- valodas grupē pēc to izcelšanās jeb cilmes

Valodu saime

- apvieno valodas, kas cēlušās no vienas pirmvalodas;
- latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes baltu grupas

Izloksne

- nelielā apvidū runāts valodas paveids;
- latviešu valodas izlokšņu skaits pārsniedz piecus simtus, bieži vien atbilst senāko pagastu robežām

Dialekts

radniecīgu izlokšņu kopums

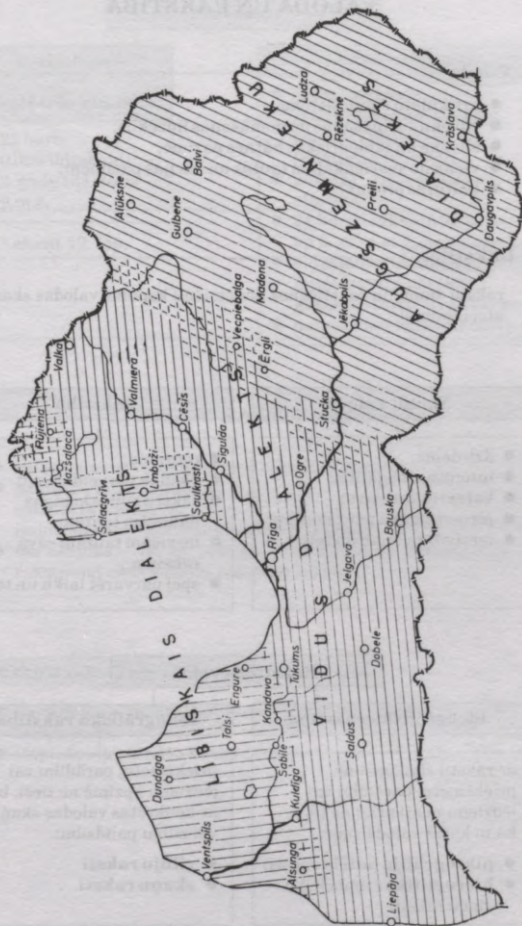
Dialekti:	vidus	lībiskais	augš- zemnieku
Izlokksnes:	• Vidzemes • zemgaliskās • kursiskās	• Vidzemes lībiskās • Kurzemes lībiskās jeb tāmnieku	• sēliskās • nesēliskās

No izlokšņu ietekmēm literārās valodas fonētikā un morfoloģijā vairās, izlokšņu leksika un frazeoloģija bagātina literāro valodu.

LATVIEŠU VALODAS DIALEKTI

VALODA UN RAKSTĪBA

Valoda

- artikulētu zīmju sistēma;
- cilvēku sazināšanās un domāšanas līdzeklis;
- cilvēka kā sabiedriskas būtnes pazīme;
- viena no svarīgākajām tautas un nācijas pazīmēm;
- kultūras produkts

Rakstība

rakstu zīmju un rakstīšanas paņēmieni kopums valodas skaņu atveidošanai

Skaņu valoda

- dzirdama;
- intonāciju bagātība;
- katrai tautai sava;
- pirmatnīgāka par rakstību;
- ierobežota laikā un telpā

Rakstība

- redzama;
- vieglāk pārveidojama;
- rakstu zīmes kopīgas daudzām tautām;
- ne visām tautām sava rakstība;
- spēj pārvarēt laiku un telpu

Rakstības veidi

ideogrāfiskā rakstība

ar rakstu zīmi apzīmē priekšmetu, parādību vai jēdzienu neatkarīgi no tā, kā to katrā valodā sauc:

- **piktogrāfija** (attēlu raksti)
- **hieroglifika** (simbolisku zīmju raksti)

fonogrāfiskā rakstība

priekšmetu, parādību vai jēdzienu apzīmē ne tieši, bet ar konkrētas valodas skaņu vai zilbju palīdzību:

- **zilbju raksti**
- **skaņu raksti**

Alfabēts*

1. alfabēts –

Feniķiešu alfabēts

- 22 burti (tikai līdzskaņi)
- 2. gadu tūkstošis p.m.ē.

* skatīt 12. lpp.

Latīņu alfabēts

- visizplatītākais internacionālais alfabēts pasaulē (lieto 30 % pasaules iedzīvotāju)
- pamatā – rietumgrieķu alfabēts
- 24 burti (sākumā 20 burti) ap 6. gs. p.m.ē.
- viduslaikos izveidojās latīņu raksta paveids – **gotiskie burti (fraktūra)**
- parastais raksts – **antīkva**

LATVIEŠU RAKSTU VALODA

- veidojusies uz viduslejasvācu rakstības pamata;
- pamatā – latīņu alfabēts: rokrakstā – antīkva, iespieddarbos – gotiskais raksts (fraktūra);
- tās sākums – 16. gs. (13. gs. – vietvārdu un personvārdu rakstījumi citās valodās rakstītos tekstos)

Gotiskais raksts jeb fraktūra

- burti ar lauztām līnijām, stūrains burti, kuriem pamatā senie latīņu burti;
- iespiedumā parādās Vācijā 15. gs.

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS AVOTI

veclatviešu rakstu valoda	folkloras valoda
● 16. gs. sāk veidot vācieši savu politisko un ekonomisko interešu nostiprināšanai; ● pamatā viduslejasvācu ortogrāfija (iespieddarbos – gotiskie burti, rokrakstos – antīkva); ● nekonsekvence skaņu apzīmēšanā; ● neracionāla rakstība; ● kropļīgas formas morfoloģijā, sintaksē; ● 17. gs. G. Mancelis ievieš labojumus ortogrāfijā un sekmē rakstu val. nostabilizēšanos uz vidus dialekta pamatiem; ● 18. gs. Bībeles 2. izdevums (1739) kļūst par latviešu rakstu valodas standartu līdz 19. gs. vidum	● tautas valodas forma, ko izkopoši valodas meistari; ● vispirms eksistē kā runātas valodas forma; ● stihiski izkopta valodas forma uz dažādu dialektu pamatiem; ● nozīmīgākā loma – tautadsdziesmām

LATVIEŠU VALODAS ATTĪSTĪBA

ģimšu valodas	cilšu valodas	tautas valoda	nācijas valoda
● valoda – saziņas līdzeklis starp kolektīva locekļiem, ● mutvārdu forma, ● līdz 16. gs. beigām	● valodas funkcijas paplašinās: ◆ ražošanas procesa organizēšanā, ◆ pārvaldes formu realizēšanā, ● sāk veidoties rakstu forma, ● 16. gs. beigas– 19. gs. vidus	● valoda – nācijas vienotāja, ● pievēršanās valodas pastāvēšanas juridiskajam aspektam, ● valodas normas nostiprināšanās, ● valodas izkopsana, ● ortogrāfijas pilnveidošanās, ● augstākā forma – nacionālā literārā valoda no 19. gs. vidus	

Mūsdienu latviešu ortogrāfija

- izstrādāta 1908. g. Rīgas Latviešu biedrības ortogrāfijas komisijā (K. Milenbahs, J. Endzelīns);
- par vispārobligātu pirmo reizi juridiski apstiprināta 1919. g.;
- 1922. g. "Likums par latviešu ortogrāfijas jautājuma nokārtošanu";
- pilnībā nostiprinājusies 20. gs. 40. gados

Senākie teksti latviešu valodā

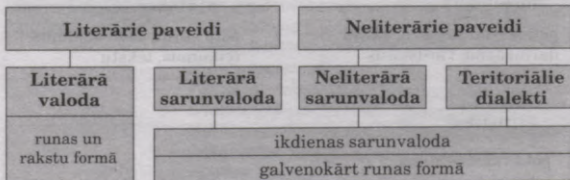
- Gisberta tēvreize (katoļu agendā) 1507. g. – senākais ar roku rakstītais teksts;
- J. Hāzentētera tēvreize (S. Minstera grāmatā "Kosmogrāfija") 1550. g. – pirmais iespiestais teksts;
- pirmās grāmatas:
  - katoļu katehisms 1585. g.,
  - luterāņu katehisms 1586. g.,
  - garīgo dziesmu un tekstu krājums 1587. g.

MŪSDIENU LATVIEŠU LITERĀRĀ VALODA

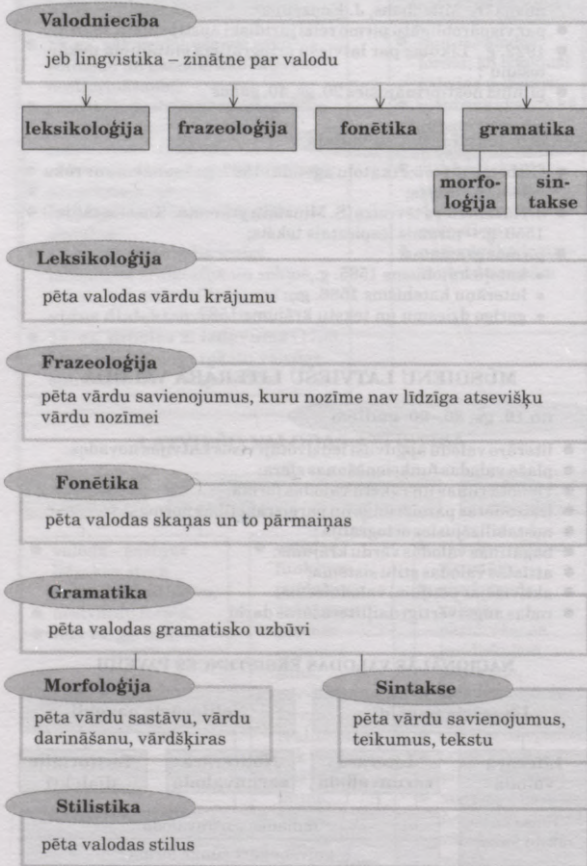
no 19. gs. 80.–90. gadiem

- literāro valodu apguvuši iedzīvotāji visos Latvijas novados;
- plaša valodas funkcionēšanas sfēra;
- vienota runas un rakstu valodas forma;
- izstrādātas pareizrūnas un pareizrakstības normas;
- nostabilizējusies ortogrāfija;
- bagātinās valodas vārdu krājums;
- attīstās valodas stilu sistēma;
- aktivizējas pētījumi valodniecībā;
- rodas augstvērtīgi daiļliteratūras darbi

NACIONĀLĀS VALODAS EKSISTENCES PAVEIDI

VALODNIECĪBAS JĒDZIENS, GALVENĀS VALODNIECĪBAS NOZARES

IZCILĀKIE LATVIEŠU VALODNIEKI

Juris Alunāns
(1832–1864)

Jaunlatviešu publicists, latviešu nacionālās dzejas un literārās valodas pamatlicējs, cīnītājs par latviešu valodas tiesībām.

Ar grāmatu "Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas" (1856) aizsāk latviešu valodas tīrīšanu un bagātināšanu.

Darinājis daudzus jaunus vārdus, skaudis ģermānismus, ieviesis tagadējos mēnešu un tautību nosaukumus.

Kopā ar K. Valdemāru 1862. gadā dibina pirmo progresīvo latviešu laikrakstu "Pēterburgas Avīzes", bijis tā pirmais atbildīgais redaktors. Izdevis populārzinātnisku rakstu krājumu "Sēta, daba, pasaule" (1–3, 1859–1860).

Atis Kronvalds
(1837–1875)

Jaunlatviešu publicists, sabiedriska darbinieks, pedagogs, latviešu valodas kopējs. Modinājis nacionālā lepnuma jūtas, paudis demokrātiskas atziņas par dzimtās valodas mācīšanu.

Bagātinājis latviešu literārās valodas vārdu krājumu, ieviesis tajā daudzus apdvārdus. Par galveno valodas bagātināšanas paņēmieni uzskatījis jaunu vārdu darināšanu un vecu vārdu lietošanu jaunā nozīmē. Rosinājis domāt par vārdu pareizu lietošanu. Vērsies pret pārvācošanas tendencēm. Atbalstījis jaunu pedagogisku atziņu ieviešanu audzināšanā.

Kārlis Mīlenbahs
(1853–1916)

Pirmais latviešu valodnieks, kas kļuvis pazīstams aiz Latvijas robežām. Zinātnisku valodas izpēti uzskata par savas dzīves galveno uzdevumu.

Pētījis latviešu valodas leksikas, sintakses, ortogrāfijas jautājumus. Pirmais Latvijā pievērsies vispārīgās valodniecības problēmām. Radījis vienotas literārās valodas normas.

Kopā ar J. Endzelīnu sarakstījis "Latviešu gramatiku" (1907) un "Latviešu valodas mācību" (1907). Sastādījis "Latviešu valodas vārdnīcu" (1–4, 1923–1932), ko rediģējis, turpinājis un papildinājis J. Endzelīns (kopā ar E. Hauzenbergu izstrādājis 2 papildinājumus, 1934–1946). Rakstījis arī par literatūras un folkloras jautājumiem.

Jānis Endzelīns
(1873–1961)

Izcilākais latviešu valodnieks, salīdzināmi vēsturiskās valodniecības speciālists. Viņa darbi par latviešu un citām baltu valodām ir starptautiskas nozīmes pētījumi. Nozīmīgi darbi dialektoloģijā, toponimikā, piedalījies jaunās latviešu ortogrāfijas izstrādāšanā un ieviešanā. Pēc viņa ierosmes nodibināta Filologu biedrība (1920) un Latviešu valodas krātuve (1935).

Kopā ar K. Milenbahu sarakstījis darbus "Latviešu gramatika" (1907) un "Latviešu valodas mācība" (1907). Izcili darbi ir "Lettische Grammatik" (1922, papildināts izdevums latviešu valodā "Latviešu valodas gramatika", 1951), "Latvijas vietu vārdi" (1–2, 1922–1925, vēlāk papildināts), "Latviešu valodas skaņas un formas" (1938), "Senprūšu valoda" (1943) u.c. Rediģējis, papildinājis un turpinājis K. Milenbaha "Latviešu valodas vārdnīcu" (1–4, 1923–1932), kopā ar E. Hauzenbergu sagatavojis papildinājumus un labojumus šai vārdnīcai (1–2, 1934–1946).

Ap 350 zinātnisku darbu autors, daudzu valstu zinātnisko biedrību goda biedrs, universitāšu goda doktors, saņēmis Tēvzemes balvu (1939).

Arturs Ozols
(1912–1964)

Ievērojams valodnieks, folklorists. Zinātniskās publikācijas (ap 70) dažādās filoloģijas nozarēs: sintakses teorijā,

literārās valodas normēšanā, leksikoloģijā, leksikogrāfijā, frazeoloģijā, skolu metodikā, arī folklorā un etnogrāfijā.

Sarakstījis monogrāfijas "Latviešu tautasdziesmu valoda" (1961), "Veclatviešu rakstu valoda" (izdota 1965).

Pēc Artura Ozola nāves katru gadu 18. martā, viņa dzimšanas dienā, LU Filoloģijas fakultātē tiek rīkota piemiņas konference.

Alise Laua
(1914–1994)

Ievērojama valodniece, ilggadēja LU Latviešu valodas katedras vadītāja.

Nozīmīgākie darbi ir "Latviešu literārās valodas fonētika" (1969, izdota arī atkārtoti), "Latviešu leksikoloģija" (1969, izdota arī atkārtoti), par tiem viņa saņēmusi pirmo Jāņa Endzelīna prēmiju (1970).

Piedalījusies latviešu frazeoloģijas zinātnes radīšanā. Sarakstījusi "Latviešu valodas frazeoloģiju" (1992), ir "Latviešu frazeoloģijas vārdnīcas" (1–2, 1996) līdzautore. Rakstījusi arī par pareizrakstības un pareizrūnas jautājumiem. Skolas mācību grāmatu līdzautore.

Marta Rudzīte
(1924–1996)

Izcila valodniece, latviešu dialektoloģijas un latviešu valodas vēstures speciāliste.

Sarakstījusi monogrāfijas "Latviešu dialektoloģija" (1964), "Latviešu valodas vēsturiskā fonētika" (1993). Nozīmīgi ir raksti par latviešu valodas kontaktiem ar somugru valodām (libiešu valodu), toponīmikas u.c. jautājumiem.

Bijusi prasmīga pedagoģe un metodiķe, 45 gadus audzinājusi jaunos filologus, sagatavojusi nepieciešamos mācību līdzekļus. Latviešu valodas mācību grāmatu līdzautore. Piedalījusies un referējusi vairākās starptautiskās konferencēs, iesaistījusies latviešu izlokšņu materiāla sagatavošanā Eiropas Valodu atlantam.

Rūdolfs Grabis
(1906–1996)

Ievērojams valodnieks. Darbi latviešu valodas gramatikā, leksikā, dialektoloģijā, valodniecības vēsturē, terminoloģijā. Rakstījis par valodas kultūras jautājumiem. Skolu mācību grāmatu līdzautors. Bijis "Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas" (1–2, 1959–1962) zinātniskais redaktors un līdzautors. "Valodniecības terminu vārdnīcas" (1963) līdzautors. Vērtējis citu valodnieku devumu.

SATURA RĀDĪTĀJS

LEKSIKOLOĢIJA, LEKSIKOGRAFĪJA UN FRAZEOLOĢIJA	2
Leksikas un leksikoloģijas jēdziens	2
Sinonīmi, antonīmi, homonīmi	3
Vārdu krājuma diferenciācija	4
Vārda emocionālā un stilistiskā nokrāsa	4
Daži leksikas slāņi	5
Frazeoloģija un frazeoloģismi	9
Leksikogrāfijas jēdziens. Vārdnicu iedalījums	11
FONĒTIKA	12
Valodas skaņas. Burtu nosaukumi	12
Patskaņi, to iedalījums	13
Pozicionālie šauro un plato patskaņu [e], [ē] lietošanas nosacījumi	13
Nepozicionālie šauro un plato patskaņu [e], [ē] lietošanas nosacījumi atkarībā no vārda formas, cilmes un sastāva	14
Divskaņi. Literārās valodas normas skaņu [o], [ō] un [uo] izrunā ...	17
Līdzskaņi, to iedalījums pēc skanīguma un balsīguma	18
Skaņu pārmaiņas	19
Pozicionālās skaņu pārmaiņas	19
Vēsturiskās skaņu mijas	20
Vēsturiskais līdzskaņa zudums	21
Vārda uzsvars un zilbe	21
Zilbes intonācija	23
Vārda dalīšana pārņemšanai jaunā rindā	24
Vārdu saīsināšana	25
VĀRDDARINĀŠANA, MORFOLOĢIJA UN ORTOGRĀFIJA	26
Vārdu sastāvs	26
Vārd darināšanas galvenie paņēmieni	27
Vārdu grupēšana vārdu šķirās. Patstāvīgie vārdi, palīgvārdi un izsaukmes vārdi	28
Lietvārds	29
Ipašvārdu un saliktu nosaukumu pareizrakstība	29
Lietvārdu kategorijas	32
Dzimte	32
Skaitlis	33
Deklinācija	34
Lietvārdu locīšana (deklinēšana)	35
Atgriezeniskie lietvārdi	37

Nelokāmie lietvārdi	38
Lietvārdu pareizrakstība	38
Īpašības vārds	39
Īpašības vārda kategorijas	39
Dzimte, skaitlis, locījums	39
Noteiktās un nenoteiktās galotnes	40
Īpašības vārdu locīšana	41
Salīdzināmās pakāpes	42
Salīdzināšana	42
Īpašības vārdu pareizrakstība	43
Skaitļa vārds	43
Skaitļa vārdu iedalījums	44
Pamata skaitļa vārdi	45
Locīšana	46
Kārtas skaitļa vārdi	47
Locīšana	47
Daļskaitļu nosaukumi	48
Daudzuma un lieluma nosaukšana	49
Skaitļa vārdu pareizrakstība	50
Vietniekvārds	51
Vietniekvārda grupa, dzimte, skaitlis, persona, locījums	52
Vietniekvārdu pareizrakstība	58
Darbības vārds	59
Darbības vārda pamatforma	59
Darbības vārdu iedalījums	59
Kārtas	61
Izteiksmes	61
Darbības vārdu locīšana	62
Nekārtno darbības vārdu locīšana	64
Darbības vārdu izteiksmes un laiki darāmajā kārtā	65
Darbības vārdu izteiksmes un laiki ciešamajā kārtā	66
Darbības vārdu pareizrakstība	67
Divdabji	69
Divdabja pazīmes	70
Lokāmā darāmās kārtas pagātnes divdabja locīšana	70
Divdabju pareizrakstība	71
Apstākļa vārds	72
Apstākļa vārdu iedalījums pēc nozīmes	73
Apstākļa vārdu cilme	74
Salīdzināmo pakāpju veidošana apstākļa vārdiem, kas darināti no īpašības vārdiem un divdabjiem	74
Apstākļa vārdu pareizrakstība	74
Palīgvārdi	75
Prievārdi	75
Prievārdu lietošana ar konkrētām deklinējamu vārdu locījumu formām	76
Pusprievārdi	77
Saikļi	78

Saikļu iedalījums	78
Saikļu pareizrakstība	79
Partikulas	80
Izsaukmes vārdi	81
Vārdšķiru gramatiskā homonīmija	82
SINTAKSE UN INTERPUNKCIJA	84
Teikuma sintakse	84
Teikumu veidi	84
Teikumu iedalījums pēc izteikuma mērķa	85
Teikuma locekļi	86
Vienkāršie teikuma locekļi	86
Saliktie teikuma locekļi	86
Vienkārša teikuma sintakse	87
Teikuma gramatiskais centrs – vienkārša teikuma uzbūves pamats	87
Teikumu iedalījums pēc apjoma	87
Teikumu iedalījums pēc teikuma gramatiskā centra struktūras ..	88
Teikuma virslocekļi	89
Vienkopas teikuma gramatiskais centrs – galvenais loceklis	92
Teikuma paliglocekļi – teikuma paplašinātāji	93
Apzīmētājs	93
Pielikums	94
Papildinātājs	95
Apstākļi	95
Savrupinājumi	97
Divdabja teiciens	98
Plašāka savrupināta grupa, kuras pamatā divdabis	99
Vienlīdzīgi teikuma locekļi	99
Atkārtoti teikuma locekļi	101
Iespraudumi	102
Paskaidrojošu vārdu grupas	103
Uzruna un uzrunas grupa	104
Salikta teikuma sintakse	105
Salikta teikuma iedalījums pēc sintaktiskās attieksmes starp teikuma daļām	106
Salikts sakārtots teikums	106
Salikts pakārtots teikums	107
Paligteikumu veidi	108
Vienlīdzīgi paligteikumi	114
Pieturzīmes saliktā pakārtotā teikumā	116
Jaukts salikts teikums	116
Personu runas vai domu attēlojums rakstos	117
Tiešā runa	117
Netiešā runa	119
Nogiedamā runa	120
Citāts, tā iesaistīšana teikumā	120

TEKSTA PAZĪMES UN UZBŪVE	121
STILISTIKA	123
VALODAS KULTŪRA	127
Valodas kultūras līmeņi	127
VISPĀRĪGĀS VALODNIECĪBAS UN VALODAS VĒSTURES	
PAMATJAUTĀJUMI	128
Valoda – sabiedriska parādība	128
Indoeiropiešu valodu saime	130
Latviešu valodas dialekti	131
Valoda un rakstība	132
Latviešu rakstu valoda	133
Latviešu literārās valodas avoti	134
Latviešu valodas attīstība	134
Mūsdienu latviešu literārā valoda	135
Nacionālās valodas eksistences paveidi	135
Valodniecības jēdziens, galvenās valodniecības nozares	136
Izcilākie latviešu valodnieki	137

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

811.174(079)
Ro 404

Anita Romane

LATVIEŠU VALODAS ROKASGRĀMATA TABULAS UN SHĒMAS

Redaktore *Zaiga Lasenberga*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-2283.

A/s "Poligrāfists", K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.

© Apgāds Zvaigzne ABC, 2006
ISBN 9984-37-657-5

3, -

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0306057671

2006-1

L 61

**Krājumā uzskatāmi atklāta latviešu valodas
sistēma un likumsakarības.**

**Tas domāts valodas likumību atkārtotošanai un
nostiprināšanai visiem, kas mācās un grib apgūt
pareizu latviešu valodu.**

ZVAIGZNE ABC

ISBN 9984-37-657-5

9 789984 376578